

JOONI EESTI JA SOOME RAHVUSLIKU LIIKUMISE TEGELASTE POLIITILISEST SUHTLEMISEST 1870. AASTATE LÖPUL JA 1880. AASTATE ALGUL

L. Loone

NSV Liidu ajaloo kateeder

1860. aastail tekkisid poliitilise iseloomuga kokkupuuted eesti ja soome rahvusliku liikumise juhtide vahel.¹ Soome poliitikud olid tollal Eestis kontakte otsinud eesmärgiga leida mõttekaaslasti ja liitlasti riigi keskvoimust lähtuvate tsentraliseerimistendentside tõrjumiseks ja võitluseks ähvardava venestusega. Eesti oludega mõningal määral tutvudes kujundasid soome fennomaanid 1860. aastail seisukoha, mille järgi eestlased pidanuksid kokku leppima balti-saksa liberaalsete ringkondadega, et siis ühiselt kaitsta provintsi eriseisundit tsarismi vastu. Eestis oleks selline poliitika tähendanud loobumist võitlusest reaktioonilise Balti erikorra ja privilegeeritud saksa aadli vastu. Sellise poliitikaga olid mingil määral nõus olnud «Eesti Postimehe» ringkonnad, kellega soome kodanluse konservatiivsed ringid ka muudes küsimustes ühise keele leidsid, kuna Eesti rahvusliku liikumise demokraatlikule suunale oli soomlaste programm absoluutselt vastuvõtmatu. J. Köler, C. R. Jakobson jt. nägid oma peavastast balti aadlis, otsisid aadlivastaseks võitluseks liitlasti Vene ühiskonnas ja lootsid sedagi, et tsaarivalitsus viiks läbi reformid, mis piiraksid balti aadli võimu ja soodustaksid talurahva arengut. Et soome kodanluse konservatiivse juhtkonna programm oli vastuvõtmatu ka eesti rahva valdavale enamikule, siis selle alusel ei saanud kujuneda tingimusi ühiseks poliitiliseks tegutsemiseks eestlaste ja soomlaste vahel. Aktiivset ühiserinnet ei tekkinud soome kodanlusel ka mõttekaaslastega Eestist, sest soomlaste programm oli eesti oludes ebareaalne ja J. V. Jannsen võimaliku partnerina liiga mannetu. Kuigi fennomaanid (nagu

¹ Seda etappi Soome-Eesti suhtlemises on käsitletud artiklis: L. Loone. Soome ja eesti ühiskonnategelaste poliitilisest suhtlemisest eesti rahvusliku liikumise päevil. — Eesti NSV Teaduste Akadeemia Toimetised. Ühiskonnateaduste seeria, 1959, nr. 1, 3.

nimetati soome konservatiivse kodanluse rühmitust) ei leidnud Eestis kaasvõitlejaid, olid nad rahul eesti rahvuslikus liikumises 1870. aastate algul valitseva olukorraga. Tasapisi toimus «eesti rahva edenemine», millesse soomlased suhtusid täie poolehoiuga. Juhtivad positsioonid eesti ühiskondlik-rahvuslikes üritustes olid samal ajal kindlalt klerikaal-konservatiivse suuna esindajate käes, kellega soome rahvusliku liikumise juhtkond oli leidnud hea kontakti.

Uus poliitiline situatsioon tekkis 1870. aastate lõpul, s. o. siis, kui eesti rahvuslikus liikumises tõusis juhtivale kohale radikaalne kodanlik demokraatia. Soome järjest konservatiivsemaks muutuv kodanlus tegi sellises olukorras mõningaid katseid aktiivselt sekkuda poliitilistesse võitlustesse Eestis, samuti osutada reaalselt toetust oma siinsetele mõttekaaslastele. Vaatlemegi seda etappi soomlaste ja eestlaste poliitilises suhtlemises.

Soomele olid 1870. aastad kiire kapitalistliku edenemise perioodiks, mille kestel kodanlus oli saavutanud silmapaistvat majanduslikku edu. Seepärast soome kodanlus rahuldus põhijoontes kuuekümnendate ja seitsmekümnendate aastate reformidega ega esitanud enam kaugemaleulatuvaid poliitilisi nõudmisi. Seoses pidevalt areneva klassivastuolude teravnemisega muutusid suurkodanlikud ringkonnad järjekindlalt reaktsioonilisemaks. Kuigi soome töölisklass tol ajal oli veel üsna tugevasti kodanluse mõju all, hakkas ometi juba 1874. a. ilmuma ajaleht «Työmiehen Ystävä». Töölisküsimuse tungiv päevakorraks kerkimine ei võimaldanud soome kodanlusel enam sellest vaikides mööda minna.

1870. aastail saginevad soome kodanluse juhtide töölisvaenulikud sõnavõttud. Proletariaadile aktiivselt vaenulikuks muutub soome rahvusliku liikumise patriarh J. V. Snellmann.² Ei ole juhus, et Yrjö-Koskinen just 1874., s. o. tööliste määratud ajalehe ilmuma hakkamise aastal võtab sõna töölisküsimuses. Pike-mas artiklite sarjas esitab Yrjö-Koskinen mõtte, et tööliste klassivõitlus olevat ühiskonna haiglane nähtus. Soomes seda haigust veel polevat, sest siin olevat kõik alles ühte viisi kehvad. Taluperemees-maaomanik polevat teiste rõhuja, vaid töötaja, kes tegevat tööd koos sulastega. Riigi seadused hoolitsegu edaspidi selle eest, et Soomes «haiglast» töölisküsimust ei tekiks. Yrjö-Koskineni arutlusi läbib mõte, et seadus peab peremeest kaitsma proletariaadi vastu.³ Säärased seisukohad põhjustasid, et osa soome konservatiivsest kodanlusest liitus sajandi lõpul tsarismiga ja reetis rahvuslikud huvid.

² Vt. Э. Карху. Об эстетических и историко-литературных взглядах И. В. Снельмана в 40-е годы XIX века. — Скандинавский сборник II. Таллин, 1957, lk. 195.

³ Y. K. (Koskinen) Työväen seikka. — «Kirjallinen Kuukauslehti» 1874, lk. 1 jj., 91 jj., 195 jj., 219 jj.

Tsarism jätkas 1870. aastail senist poliitikat Soome suhtes, kasutades soome rahvusliku liikumise mõningat toetamist kui relva oma poliitilise vastase Rootsi vastu. Mida enam vähenes Rootsi rahvusvaheline tähtsus ja mida iseseisvamaks poliitiliseks jõuks muutus soome rahvuslik liikumine, seda avalikumalt asuti Peterburist viimast piirama.

Soome kodanluse poolt juhitud liikumises endas toimus 1870. aastail olulisi muutusi. Progressiivsele, rahvusliku ebavõrdsuse ja rõhumise vastu suunatud võitlusele lisandus jooni, mis taotlesid eesõigusi oma rahvusele. Soome seim võttis näiteks Soomes elavailt venelastelt kodanikuõigused, venelastel keelati tegelemine raudtee ehitamisega ning arstipraktikaga jne.⁴ Need sammud on ainult osalt põhjendatud tollal veel mitte väljakujunenud venestuspoliitika-kartusega. Neis avaldus kahtlemata ka klassiühiskondades tavaline rahvastevahelist vaenu õhutatav tendents. Vaenulik oli soome kodanlus ka Venemaalt tulevate progressiivsete mõjude vastu. Vene revolutsioonilise mõtte sissetungi Soome püüti igati tõkestada ja pidurdati sel eesmärgil ka vene keele oskuse levimist.

Samal ajal hakkasid vaibuma soome kodanluse vastuolud rootslastega. Soomlaste rootsistumise hädadoht oli 1870. aastail tunduvalt vähenenud. Rootsi kodanlusele lähendasid aga soome kodanlust ühised klassihuvivid, mis proletariaadi klassivõitluse aktiveerumisega rahvuslike nõudmiste ees domineerima pääsesid.

Fennomaanide rühmituse parempoolne tiib omandas 1870. aastate lõpul selgeilmeliselt klerikaal-konservatiivse iseloomu ja kujunes vanasoome parteiks, milles juhtivat osa etendas endiselt Y. S. Yrjö-Koskinen. Selle suuna häälekandjaks oli «Uusi Suometar» ja rootsikeelne ajaleht «Morgonbladet». Mõnevõrra liberaalsem oli 1881. a. ilmuma hakanud ajakirja «Valvoja» ümber koondunud rühmitus, mille asutajaiks ja kaastöölisteks oli rida Yrjö-Koskineni mõtte- ja võitluskaaslaste eesotsas J. Krohniaga.⁵ «Valvoja» kaastöölisteks olid mitmed soome «estomaanid» — A. Granfelt, A. Genetz, B. F. Godenhjelm, A. A. Borenius —, kes pidevalt huviga jälgisid sündmusi ja poliitilist võitlust Eestis ning Eesti olude kohta sageli sõna võtsid. Iseloomustav on «Valvoja» vaenulik suhtumine vene revolutsioonilisse liikumisse. Toimetus pidas vajalikuks avaldada vaenulikke artikleid A. Herzeni, N. Tšernõševski ja üldse vene revolutsioonilise liikumise vastu.

⁴ Vrd. Амбарцумов Е. А. Ретсенсион рааматule «A. G. Mazour, Finland between East and West». — «История СССР», 1958, nr. 6, lk. 213.

⁵ Vt. M. Juvva. Valvojan ryhman syntyhistoria. — Turun Historiallinen Arkisto XI. Turku, 1951.

1880. aastate algul hakkas Soomes formeeruma radikaalne, kodanlik-demokraatlik poliitiline suund, mille esindajad hiljem moodustasid noorsoomlaste partei. Selle tuumikuks oli demokraatlik intelligents, kes toetus osale talurahvast ja linna väikekodanlusele. See partei tõstis esile radikaalse kodanlik-demokraatlike reformide programmi. Tema ajaleht «Päivälehti» oli üsna teravas vastuolus «Uusi Suometariga».

Eesti rahvuslikku liikumist iseloomustab 1870. aastatel kahe poliitilise suuna võitlus. J. V. Jannsen ja rahvuslikes üritustes juhtivale positsioonile tõusnud J. Hurt püüdsid 1870. aastail hoida rahvuslikku liikumist kodanlik-klerikaalseil positsioonidel, mis objektiivselt vastas selle osa maakodanluse huvidele, kes kapitalismi arenemise preisi teega võis leppida. Kujundades oma rahvuspoliitilist kultuuriprogrammi, taotles J. Hurt kahtlemata siiralt eesti rahvale emakeelset kooli ja soodsamaid võimalusi kultuuriliseks arenguks, kuid tema kultuuriprogrammi sisu jäi konservatiivseks. Talurahvamasside radikaalse antifeodaalse võitluse etteotsa J. Hurt ei astunud.

Võitlust kapitalismi arengu preisi tee vastu ja demokraatliku rahvusliku kultuuri eest asus Eestis aktiivselt juhtima radikaalne kodanlik demokraatia. Selle poliitilise suuna esindajate tegutsemisvõimalused olid aga 1878. aastani piiratud.

Niisugusel tagapõhjal arenes eestlaste ja soomlaste suhtlemine 1870. aastate kestel. Sellel oli valdavalt kultuurilis-poliitilise suhtlemise iseloom.

Vastastikused kokkupuuted, külastused ja kirjavahetused mitmekesisustid ja hargnesid huvialade järgi. 1870. aastate sellekohast rikkalikku andmestikku ei ole käesolevas enam võimalik registreerida. Märkime ära ainult need kokkupuuted, mis järgnevas poliitilises võitluses oluliseks kujunesid.

Soojalt tervitati Soomes Eesti Kirjameeste Seltsi asutamist. Sündmusest läkitas Soome Kirjanduse Seltsile sõnumi Jakob Hurt, avaldades oma kirjas lootust, et «vanem vend Helsingis võtab osa noorema venna elust Tartus»⁶. Järgnevas teatas ta, et selts valis mitmed soome teadlased oma auliikmeteks. Eesti Kirjameeste Seltsi tegevusest informeeris Jakob Hurt soomlasi ka edaspidi⁷ ning soome ajakirjanduses valgustati seltsi tegevust pidevalt.⁸

⁶ SKSA (Soome Kirjanduse Seltsi Arhiiv), J. Hurt Soome Kirjanduse Seltsile 28. VIII 1872.

⁷ SKSA, J. Hurt A. Ahlquistile 12. I 1876; Fr. Tuulas. Eesti Kirjameeste Selts. Tartu, 1932, lk. 65.

⁸ «Kirjallinen Kuukauslehti» 1872, lk. 152; Viron Kirjallisuuden Seura. «Uusi Suometar» 1875, 19. II, nr. 21; Seuralliset Kansansivistys-laitokset Virol. «Suomen Kuvalehti» 1875. I. VI, nr. 59, I. IX, nr. 65; Eran Osternsjö-provinserna. — «Morgonbladet» 1877, 13. III, nr. 61, 17. III, nr. 64.

1870. aastatel ilmus üsna arvukalt Eestit külastanud soomlaste reisikirjeldusi,⁹ millest olgu esile tõstetud nende autorite kirjutised, kes hilisemates poliitilistes sündmustes tähtsat osa etendasid.

1874. a. kevadtalvel viibis Eestis arstiteaduse üliõpilane A. A. Granfelt, silmapaistev soome karskusliikumise tegelane, kes seisis lähedal Yrjö-Koskineni rühmitusele. Tartus töötas Granfelt peaaesjalikult tuntud teadlase professor L. Stieda juhtimisel anatoomia, füsioloogia ja patoloogia alal. Stieda tutvustas Granfelti Tartu selleaegse üliõpilaseluga, milles tooni andsid saksa korporatsioonid. Ühegagi nendest Granfelt ei liitunud. Ilmselt ei olnud talle vastuvõetav balti-saksa üliõpilasnoorsoo ülbus ja upsakus ning halvustav suhtumine eestlastesse. Loomulikult huvitas Granfelti eesti rahvusliku liikumise olukord. Granfelt sõlmis lähedased sidemed Jannsenite perekonnaga, käis korduvalt «Vanemuise» Seltsis, jälgis eesti ajakirjandust. Granfelti kirjutised sisaldavad ainulaadset kultuuriloolist materjali ja annavad rohkeid lis detaile «Vanemuise» Seltsi tegevuse kohta neil aastail.¹⁰ Nii sai Granfelt üsna hea pildi Eesti oludest ja kogus rohkesti detailset materjali siinse poliitilise elu kohta. Keda Granfelt 1874. a. eesti tegelastest kohtas peale Jannsenite, M. Veske ja tõenäoliselt ka J. Hurda, ei ole selge. Veske oli tol korral veel tugevasti parema tiiva mees. Kindlaks Jakobsoni pooldajaks kujunes ta alles hiljem. Kas Granfelt 1874. a. ja veelkordsel Eestis külastamisel 1875. a. ka Jakobsoniga isiklikult tutvus, ei ole teada. Jakobsoni leeri taotlustest on ta aga hästi informeeritud. Kuigi Granfelt eesti kodanlike demokraatide poliitilist orientatsiooni ei pooldanud, suhtus ta vaadete erinevusele vaatamata Jakobsonisse ometi suure lugupidamisega. Tema hilisemadki kirjutised Jakobsoni kohta on sõbralikumad kui Yrjö-Koskineni rühmituse teiste tegelaste omad.¹¹ Võiks oletada, et nende kujunemisele aitas kaasa siiski asetleidnud isiklik tutvus Jakobsoniga. Seda näib kinnitavat ka tema artikkel Torma pasunakoori Soomes-käigu kohta. Teatavasti oli kooriga Soomes kaasas C. R. Jakobson.¹²

⁹ Minnen från Esthernas land. — «Morgonbladet» 1873, 20. V, nr. 115, 28. V, nr. 116, 27. V, nr. 120, 29. V, nr. 122, 30. V, nr. 123, 19. VII, nr. 164, 21. VII, nr. 165; Ut ett bref fran Livland. — «Borgabladet» 1872, 13. IV, nr. 15.

¹⁰ «Kirjallinen Kuukauslehti» 1874, lk. 301; A. Granfelti kirjutist on oma uurimustes «Vanemuise» ajaloo kohta produktiivselt ära kasutanud R. Pöldmäe.

¹¹ Vt. I. Harmas, Suomalaiset estofiilit ennen Eestin itsenäistymistä. 1935. Käsikiri, lk. 140—145; 1875. a. reisi kohta ilmus Granfelti artikkel ajakirjas «Suomen Kuvalehti» 1875, nr. 56, 60, mida ei ole olnud võimalik kasutada.

¹² Vt. E. Vesterinen. C. R. Jakobson. Eestin kansallisuusliikkeen johtomiehiä. Porvoo, 1926, lk. 67.

Pikas artiklite sarjas Eesti kohta andis Granfelt ülevaate Eesti ajaloost, iseloomustades sakslasi kui röövvallutajaid ja rõhujaid. Nagu enamik soome kodanlikke poliitikuid pidas Granfelt talurahva ja mõisnike vahelistest suhetest tähtsamaks «kogu provintsi» suhteid Vene keskvoimuga.¹³

Granfelt kirjutas suure lugupidamisega J. V. Jannsenist, keda ta iseloomustas kui eesti rahvusliku liikumise algatajat ja kesket kaju. Ometi võib juba Granfelti käsitlusest 1874. a. välja lugeda ridadevahelist kriitilist suhtumist Jannsenisse. Granfelt rõhutas, et Eestis on tekkinud vajadus «Eesti Postimehe» kõrval hakata välja andma uut ajakirja, milleks loodetakse saavat Hurda kavatsatud «Mesilane». Granfelt kiitis selle kavatsuse igakülgsest heaks.¹⁴

Huvitav on Granfelti märkus kirjanduse ulatusliku leviku kohta Eestis. Ta arvab, et raamatute levik Eestis on märksa suurem kui Soomes, ja imestab, et raamatute eest, mille hind ei ole rublatki, makstakse paar tuhat rubla honorari. Granfelt jätkab: «Nii oli näiteks härra Jakobsoni poolt koostatud kooliraamatuga, mis ometi tema autori arvates ei ole nii levinud kui ta väärriks olevat. Selle kirjutaja kuulub järjekindlate noorte eestlaste hulka ja tema kui ka ta teose vastu ollakse vaenulik, ning ainult sel põhjusel kasutatakse mõnes paigas koolides teisi lugemisraamatuid.»¹⁵ See lõik nagu osutaks, et mainitud informatsiooni on Granfelt saanud kõige otsesemast allikast, s. o. Jakobsonilt endalt, kellega ta järelikult pidi olema kohtunud 1874. aastal.

Üllatav on Granfelti märkus Kreutzwaldi kohta, milles kõigiti lugupidava tooni juures on ometi esile toodud kriitilisi mõtteid. Kreutzwaldil polevat varasemal aastail olnud usku eesti rahva edenemisse, pessimistlikult olevat ta arvanud, et eestlased ei suuda rahvusena üldse püsima jääda. Granfelt lisab nagu vabandades, et arusaadav on selliste mõtete esilekerkimine mõnikümne aastat tagasi. Hakkas ju Kreutzwald tegutsema ajal, mil eestlased elasid alles väga rasketes tingimustes, ja siis võis ehk tõesti vaevalt olla lootust selliseks arenguks, mis nüüd on saabunud. Me ei tea, kas selle sõnumi taga on Kreutzwaldi suhtes mingi kriitiline või isegi ebasõbralik informatsioon, või langetas sellise otsuse Granfelt ise.

Pikemalt peatub Granfelt rahvusküsimusel. Ta märgib, et terve eesti rahva saksastamist ega venestamist ei ole käesoleval ajal karta. Eestlased olevat elujõuline rahvas, kelle kultuur suurte

¹³ A. Granfelt. Naapurimme etelässä. — «Kirjallinen Kuukauslehti» 1874, lk. 199 jj., 262 jj., 277 jj., 298 jj.

¹⁴ «Kirjallinen Kuukauslehti» 1874, lk. 302.

¹⁵ «Kirjallinen Kuukauslehti» 1874.

sammudega areneb. Erinevalt paljudest soomlastest mõistab Granfelt, et vene keele oskus on Eestis hädavajalik, et seda tuleb siin tingimata õppida.

Saksa mõisnike kohta annab Granfelt eksliku iseloomustuse. Tema arvates olevat aadel Baltimail niikuinii juba vaesumas, mõisnike maad minevat talurahva kätte, mitmed talupojadki olevat saanud rüütlimõisate omanikeks. Seepärast polevat enam vajadust eriliseks võitluseks sakslaste vastu. Selliseid mõtteid avaldati tollal «Eesti Postimehes», muide, samas vaimus kirjutas ka Fr. R. Kreutzwald. Samu seisukohti esines balti sakslaste leeris, kus väideti, et eestlastele on juba küllalt mõõndusi tehtud ja neile pole enam midagi vaja anda.

Eestist huvitusid 1870. aastail teisedki Yrjö-Koskineni partei mehed, kes kas ise käisid siin või jälgisid pidevalt eesti kirjan- dust ning avaldasid artikleid Eesti kohta. Enamik neist jätkas Jannsenite perekonnaga sõbrustamise traditsiooni. Nii kujunes Helsingi ülikooli lektoril B. G. Godenhjelmil, «Kirjallinen Kuukauslehti» kaastöölisel, lähedane sõprusvahekord Harry Jannse- niga.¹⁶

1877. a. käis Eestis rahvaviiside korjamise eesmärgil A. A. Borenius, kes kohtus M. Veske, J. Kunderi ja nähtavasti A. Didoga. Tartus liikus Borenius Jannsenite perekonnas ja oli seejärel Soomes üks kindlamaid «jannseniste» ning kõige vaenulikumate Jakobsoni-vastaste kirjutiste autor (vt. alamal lk. 275).

Korduvalt külastas Eestit noor ja aktiivne, kuid üsna konser- vatiivsete vaadetega O. A. Lönnbohm, luuletaja Eino Leino vanem vend. Lönnbohm oli 1870.—1880. aastail «Uusi Suometari» põhiline kaastöölise Eestis küsimustes ja avaldas pikki kirjutisi reisimuljetest ja Eestist üldse.¹⁷ Osates eesti keelt, saa- vutas Lönnbohm vahetu kontakti mitmete eesti tegelastega ja seisis eriti lähedal J. Hurdale, kellega tal arenes kirjavahetus, ning M. Lipule. Mõningaid kirju on ta vahetanud ka Jakobsonlase J. Kunderiga.

Eestipoolseist Soomega seotud harrastusist on oluline ära märkida eesti rahvusliku liikumise juhtide sidemeid Soomega.

J. Hurt oli 1870. aastail organisatsiooni juhiks, mille üles- andeks oli raha korjamine Eesti Kirjameeste Seltsi ja Eesti Aleksandrikooli heaks. Filoloogia ja rahvaluule harrastus kujun- das Hurda erialased sidemed Soome vastavate alade spetsialis-

¹⁶ Vt. näit. B. F. G., Tietoja Viron Kirjallisuudesta. — «Kirjallinen Kuukauslehti» 1875, lk. 295. Tema refereeris soome keeles ka Hunfalvy reisi- kirjelduse Eesti kohta käivaid osi. Vt. «Kirjallinen Kuukauslehti» 1874, lk. 10—16.

¹⁷ O. Lönnbohm avaldas aastatel 1877—1878 «Uusi Suometaris» varjunime «ähm» all kaks pikka artiklite seeriat: «Matkamuistelmia Viroota» ja «Saloilta ja vainoilta». — «Uusi Suometar» 1788, nr. 69, 75, 76, 78, 81—84, 97, 101—102, 120—122, 139, 153.

tidega (J. Krohni, A. Ahlquistiga). Hurda vahekordades soomlastega ilmneb põhiliselt soov saavutada sealtpoolt toetust oma keelelistele ja folkloristlikele uurimustele. Tema kirjavahetuses soomlastega püsis lugupidav, soomlasi «vanemaks vennaks» tunnistav hoiak. Soome poliitikud aetasid Hurdale suuri lootusi, nägid temas soome kodanluse poolt heakskiidetud konservatiivse leeri haritud esindajat ning J. V. Jannsenist kvalifitseeritumat eesti rahvusliku liikumise tunnustatud juhti.

Huvi Soome vastu ei kaotanud ka C. R. Jakobson. Kuni «Sakala» ilmuma hakkamiseni olid Jakobsonil poliitilises võitluses organisatsioonilise baasina kasutada põllumeeste seltsid, kus juhtimine oli demokraatliku suuna pooldajate käes. Tegeldes sel ajal põhjalikult põllumajanduse probleemidega, suhtus Jakobson eitavalt mõisamajapidamisse ega tahtnud ka agrotehnikas midagi üle võtta mõisnikelt. Selle asemel otsis ta eeskujusid neist maadest, kus domineeris väikepõllupidamine: Šveitsist, Taanist, Rootsist, eelkõige aga Soomest. Et Soome põllumajandust üksikasjalikumalt tundma õppida, laskis Jakobson end 1876. a. augustis Pärnu ja Viljandi põllumeeste seltside toetust saada Soome, kus parajasti toimus suur ülemaaline põllumajandusnäitus. Soomes viibides otsis Jakobson vahetuid kontakte talurahvaga, jälgis Soome talumajanduse agrotehnikat ning põllumajandusliku tootmise organiseerimist. Et maad ja rahvast paremini tundma õppida, sooritas Jakobson sõidud Soomes hobustel ja mitte rongiga.

Jakobsoni esimene käik Helsingis oli põllumajandusnäitusele. Helsingist siirdus ta Mustjala kõrgemasse põllumajanduskooli ja külastas selle kõrval mitmeid eeskujulikke talumajapidamisi, kus huvitus eriti karjakasvatusest, piimamajandusest ning Soomes kasutatavaist põllutööriistadest, millest telliti näidiseid Pärnu Põllumeeste Seltsile. Soomest saadud eeskujud uuema agrotehnikana alal etendasid positiivset osa Eesti põllumeeste seltside tegevuses 1870. aastate teisel poolel.¹⁸ Jakobson esines sealjuures enesekindlalt ja väarikalt. Inimlikult arusaadav on ta eneseteadev kiri naisele: «Teoorias olen ma kindlam, kui inimesed siin ja kui ma meieriproualt ühte-teist küsin ja tema vastuse puhul seletan, kuidas ühte või teist nendel või teistel teaduslikel põhjustel teisiti võib teha ja kuidas seda Rootsis ja Taanis paremaks peetakse, siis punastab ta aina ja näis lõpuks minu ees üsna suurt lugupidamist tundvat.»¹⁹

Jakobsoni saatis tema reisil Mustjalasse ja maale saksa keelt oskav soome üliõpilane, kelle nime ei ole olnud võimalik kindlaks

¹⁸ Vrd. H. Kruus. Jakobson ja Soome. — Eesti ajaloo XIX sajandi teisel poolel. Tallinn, 1957, lk. 241.

¹⁹ KM KO (ENSV TA Fr. R. Kreutzvaldi nimeline Kirjanduse Muuseum, Käsikirjade Osakond), C. R. Jakobson naisele 14. VIII 1876.

teha. Oma endistest tuttavatest kohtas Jakobson 1876. a. Svani, Krohni ja Aspelini.²⁰ Yrjö-Koskinen, Donner ja arvatavasti ka Ahlquist ei viibinud sel ajal Helsingis. Kirjas naisele märkis Jakobson: «Eriti sõbralikult võtab mind vastu Aspelin», ja kirjeldas järgnevas külaskäiku Aspelini koju. Selline Jakobsoni mulje Aspelinist võib tunduda üllatavana. On ju teada, et just Jannsenite sõber Aspelin oli juba 1869. a. reserveeritult suhtunud C. R. Jakobsoni esindatud poliitilisse suunasse ja oli hiljem üks kõige resoluutsemaid Jakobsoni vastaseid (vt. lk. 270). Just Aspelin sõnastas 1869. aastal selgekujuliselt eestlaste ja sakslaste kokkuleppimise programmi ja hindas positiivselt balti-saksa šovinisti ja reaktionääri K. Schirrenit.²¹ On loomulik, et Aspelini ja Jakobsoni vahelistes jutuajamistes puudutati poliitilisi küsimusi. Kahtlemata pidi seisukohtade erinevus poliitilise orientatsiooni ja kirikusse suhtumise küsimuses sel puhul ilmsiks tulema. Mingit põhjust Jakobsoni ees oma veendeid varjata temperament- sel Aspelinil ei olnud. Kui sügavalt lahkarmumised jutuajamisel esile tulid, seda me ei tea. Kindlasti oli Jakobsonil Aspeliniga ka ühiseid seisukohti. Eestlaste kultuuritaseme tõstmise vajadus, eesti keele ja kirjanduse arendamise küsimus, üldse «eesti rahva edenemine», millest neil aastail nii siin- kui sealpool Soome lahte palju juttu tehti, olid sellised probleemid, mis võimaldasid leida ühist keelt. Sealjuures võis Jakobsoni eksiteele viia sõbralik suhtlemisvorm, mis võib-olla varjutas sisulisi lahkuminekuid vaadetes. Aspelini sõbralikkuse aluseks võis aga olla ka püüe C. R. Jakobsonile mõju avaldada ja temale oma seisukohti peale suruda. On aga võimalik seegi, et Jakobson vastuolude olemas- olust teadlik oli, kuid neist koju kirjutada ei tahtnud.

Soome ajalehed märkisid ära Jakobsoni külaskäigu, kuid eriti pikalt sellest juttu ei tehtud.²² «Uusi Suometar» kirjutab, et Soomet on neil päevil külasthanud eesti kirjanik Jakobson, keda nime- tatakse hõimurahva — eestlaste — «maameheks».²³ Ilmselt oli Jakobson ise külaskäigu ajal rõhutanud oma tegelemist põllu- harimisega, esinedes puht talupojana. Soome ajalehed märgivad ära ka Jakobsoni kõned Soome-reisi muljetest. Nii kirjutab «Morgonbladet» Eesti Kirjameeste Seltsi koosolekust 1877. a. ja märgib, et C. R. Jakobson on pidanud seal ettekande oma reisist

²⁰ KM KO, C. R. Jakobson naisele 13. VIII 1876.

²¹ L. Loone. Soome ja Eesti ühiskonnategelaste poliitilisest suhtlemisest eesti rahvusliku liikumise päevil. — Eesti NSV Teaduste Akadeemia Toimetised. Ühiskonnateaduste seeria, 1959, nr. 3, lk. 243—244.

²² E. Vesterinen kirjutab küll, et Jakobsoni sõidust sel korral ajalehed kirjutasid pikemalt, kuid tekstis refereerib ta ainult ühte «Uusi Suometari» artiklit Jakobsoni reisi kohta. E. Vesterinen. C. R. Jakobson. Eestin Kansallisuusliikkeen johtomiehiä, lk. 69.

²³ «Uusi Suometar» 1876, 26. VIII, nr. 101.

Soome eelmisel aastal ja rääkinud Soome hariduse, õiguse ja koolioludest ning soome rahva olukorrast. «Sealjuures tõmbas ta paralleele vastavate eesti oludega ja tegi järeldusi muidugi oma rahva kahjuks.» Rõhutatakse, et Jakobson oma ettekandéis astus välja haritud eestlaste saksastamise vastu.²⁴ Kahtlemata olid Jakobsoni vaated viimases küsimuses vanasoomlaste parteile kõige vastuvõetavamad.

Jakobsoni järgnevaid kõnesid ja kirjutisi Soome-reiside kohta²⁵ iseloomustab tõepoolest autori poolt algusest lõpuni järelemõeldult läbiviidud Eesti olude vastandamine Soome omadele, kusjuures võrdlus langeb kõikjal Soome kasuks. Selle taustal tuuakse eriti teravalt välja eesti rahva mahajäämus nii majanduslikul, poliitilisel kui ka kultuuri alal. H. Kruus märgib põhjendatult, et Jakobson kasutas Soome olude teadlikku ideali-seerimist selleks, et niiviisi ergutada eesti ühiskonda võitlusele balti-saksa mõisnikkonna vastu.²⁶ Eriti maksab see Soome poliitilise olukorra kirjeldamise kohta. Ulistades Soome olusid ei sea Jakobson eeskujuks mitte seisusliku korra printsiipi, nagu see tegelikult kehtis Soomes, vaid tõstab esile põhimõtte, et talurahval on siin õigus osa võtta maa poliitilisest valitsemisest.

1878. a. jõudis eesti rahvuslik liikumine uude järku. Radikaalne kodanlik-demokraatlik suund saab «Sakala» ilmuma hakkamisel võimaluse oma seisukohti avalikult propageerima hakata, niivõrd, kui see tol korral legaalses ajalehes üldse võimalik oli. C. R. Jakobsoni juhtimisel saavutab eesti rahvuslik liikumine aastatel 1878—1882 erakordse pinge. Rahva täielikul toetusel lähevad juhtivad positsioonid rahvuslikus liikumises nüüd demokraatliku leeri kätte.

Kui Jakobson sai 1878. a. võimaluse alustada «Sakala» kaudu suurt rünnakut feodaalkorra igandite, balti aadli ja luteriusu kiriku vastu, soovis ta ajalehele saavutada võimalikult laia kõlapinda ja hankida arvukalt kaastöölisi. Pidades sidemeid Soomega oluliseks, pöördus ta otsekohe ajalehe ilmumisloa saamisel ka J. R. Aspelini poole ja palus viimast hakata «Sakala» kaastööliseks Soomes. Tundub, et C. R. Jakobsonile pidi 1878. a. selge olema vaadete erinevus tema ja soome konservatiivse kodanluse juhtivate tegelaste vahel.²⁷ Pöördumine Aspelini poole ei tähenda siiski, et Jakobson oleks 1878. a. nõus olnud omaks võtma soome kodanluse seisukohti poliitilise orientatsiooni küsimusis. Jakobson värbas Eestiski «Sakalale» kaastöölisi, kellega

²⁴ «Morgonbladet» 1877, 13. III, nr. 60.

²⁵ Vt. «Sakala» lisaleht 1878, nr. 3—5, 7, 12, 13.

²⁶ H. Kruus. Tsit. artikkel, lk. 241.

²⁷ Nii arvasid vähemalt soomlased ise. Mõni aasta hiljem kirjutas A. A. Borenus, et Jakobsonile on ometi väga hästi teada «kõigi soome patriootide suhtumine kirikusse, sakslastesse». KM KO, A. A. Borenus C. R. Jakobsonile 24. IV 1881.

tal oli tõsiseid maailmavaatelisi lahkuminekuid — näiteks J. Hurda. Kuid 1878. a. võis Jakobson veel mitte mõista, millist otsustavat tähtsust omistasid soome kodanluse juhid oma seisukohtadele Venemaa ja kiriku suhtes. Soomlased aga ei pidanud enne «Sakala» ilmuma hakkamist C. R. Jakobsoni erikaalu eesti rahvuslikus liikumises eriti suureks. Nad võisid olla rahul, et see suund ei oma eesti ühiskonnas juhtivaid positsioone, ega pidanud vajalikuks tema vastu aktiivselt välja astuda.

Aspelin vastas Jakobsonile eitavalt. Oma keeldumist põhjendas ta viisakalt: tema huvid olevat eeskätt teaduslikud ja ta ei saavat muid ülesandeid enda peale võtta.²⁸ Aspelin toimis sealjuures ometi korrektselt ja selgitas välja, et kaastööd «Sakalale» oli Soomest nõus tegema ainult C. G. Svan.²⁹ Osutades jutuajamisele Svaniga märgib Aspelin: «Ta ütles mulle, et ta Teilt mitte maksu võtta ei võivat, kuigi Teie seda lubanud olete. Tema olukorda tundes soovitan ma Teile ometi temale igal juhul maksta, kui ta kirjutised «Sakalale» sobivad, sest et saab raske olema siin teisi korrespondente leida.»³⁰ Aspelin ise on hiljem märkinud (vt. lk. 279), et soome poliitikute hulgast on Jakobsonil üksainus pooldaja, mõeldes viimase all Svani.

Äriline kokkulepe kujunes C. R. Jakobsoni ja «Suomen Kuvalehti» toimetaja J. Krohni vahel. Jakobson sai viimaselt oma ajalehe jaoks pildimaterjali. Sellega seotud kirjavahetus oli siiski ametlikult külm. «Sakalale» kasutamiseks antud piltide eest tahtis Krohn raha ette saada, mis põhjustas Jakobsoni ja Krohni vahel isegi teatud pinget. Muide — J. Krohn oli üllatatud «Sakala» suurest tiraažist ja märkis, et soome ajalehtedel ei ole kaugeltki nii suurt tellijate hulka kui «Sakalal».³¹

«Sakala» ilmuma hakkamisel avaldas C. R. Jakobson esialgu selle «Lisalehes» kirjutiste seeria «Soomemaa ja soomlased»³² nende kõnede alusel, mis ta oli pidanud Pärnu ja Viljandi põllumeeste seltsides 1876. a. reisilt tagasi tulles. Viies selles artiklite sarjas süstemaatiliselt läbi Eesti olude Soome omadele vastandamise printsiibi, osutas Jakobson väga mitmesugustele elualadele, milles soomlased on oma arengus eestlastest ette jõudnud. Neist ammutas ta eelkõige mõtteid ja eeskujud kooli-, kultuurielu ja majanduse korraldamiseks Eestis.³³ Püüdes selgusele jõuda põhjustes, miks eestlased on soomlastest nii väga maha jäänud, osutab Jakobson mõlema rahva erinevale

²⁸ KM KO, J. R. Aspelin C. R. Jakobsonile 24. I 1878.

²⁹ Sealsamas.

³⁰ KM KO, J. R. Aspelin C. R. Jakobsonile 24. I 1878.

³¹ KM KO, vt. J. Krohni kirjad C. R. Jakobsonile 8. I 1878, 25. III 1878, 23. X 1878.

³² «Sakala» lisaleht 1878, nr. 3, 4, 5, 7, 12, 13.

³³ H. Kruus. C. R. Jakobson ja Soome, lk. 240—242.

ajaloolisele saatusele: «Et Eestlased neist /soomlastest/ praegu veel järele seisavad, kes seda imeks võib panna! Rootslased tõivad Soomemaale ristiusuga ühes rahva priiuse ja vaimuharimise ning seitse sada aastat on seal sellepärast talupojad päris-koha omanikud, ning pärisorjust ei ole seal ilmaski olnud. Meie maale tõivad Sakslased ristiusuga ühtlasi pärisorjuse, ning meie talupojad, ehk küll meie maa muidu kümme korda looduse annete poolest rikkam on kui Soomemaa, ei saanud 7 sada aasta sees muud tehta, kui selle väevaldse mahasurumise vasta võidelda.»³⁴ Sellist Soome olude idealiseeritud kirjelduse vastandamist Eesti omadele kasutas Jakobson eesti ühiskonna õhutamiseks võitlusele balti-saksa mõisnikkonna vastu. Soome olude tundmaõppimise eesmärgi kohta ütleb ta täiesti avameelselt: «Aga need tundmised olgu meile üksiaainult kihutajaks ja karastajaks meie tuleviku tee peale, nemad äratagu meie vaimu ikka suurema püüdmiste poole ja tõstku meie jõudu ja vabrust sell' samal mõõdul!»³⁵

Mõne aja pärast muutus aga Jakobson ettevaatlikuks soomeaineliste kirjutiste esitamisega, sest balti aadel püüdis soome küsimuse käsitlemist kasutada eesti rahvusliku liikumise kompromiteerimiseks valitsusvõimude ees, süüdistades viimast Soome-Eesti ühisriigi loomise kavatsuses.³⁶ Jakobsoni tagasihoidlikkus soome aine käsitlemise suhtes «Sakalas» 1880.—1881. a. oli kahtlemata tugevasti mõjutatud eelmärgitud kaalutlusest.

«Sakala» ilmuma hakkamisel pidas J. V. Jannsen vajalikuks tugevdada omagi ajalehte väliskaastöölistega ja palus 1878. a. «Postimehe» kirjasaatjaks A. F. Lönnbohmi, kes oma matkadel Eestisse oli loonud tihedad sidemed Jannseni perega ja oli Tallinnas pikemalt peatunud J. V. Jannseni väimehe H. Rosenthali perekonnas. Lönnbohm vastas, et ta alalise kirjasaatja kohta ei saa vastu võtta, kuid tegi hiljem siiski aeg-ajalt «Eesti Postimehele» kaastööd. Nagu ta ühele oma sõbrale kirjutas, ei tahtnud ta ennast siduda liiga kindla kohustusega.³⁷

Kui võitlus eesti rahvusliku liikumise kahe leeri vahel 1878.—1879. a. paisus avalikuks lõheks, siis varsti ulatusid sellest tea-

³⁴ «Sakala» lisaleht 1878, nr. 5.

³⁵ Sealsamas, nr. 3.

³⁶ H. Kruus. C. R. Jakobson ja Soome, lk. 242; selliseid mõttekäike avaldasid mõningad soome kodanluse ringid. Nii ilmus 1869. a. ajakirjas «Magazin für die Literatur des Auslandes» kirjutis «Das nationale Ehstenthum», milles soomlasest autor arendas fennomaanide eesti-programmi ja kirjutas, et eestlased ja soomlased peaksid poliitiliselt liituma, enne aga peaksid ühise keele leidma eestlased ja sakslased Eestis ning soomlased ja rootslased Soomes. Nii kujuneks lai rinne ühisteks väljaastumisteks «venelaste vastu». C. R. Jakobsonile olid sellised seisukohad täiesti vastuvõetamatud. Mingid separatistlikud püüdlused ei saanud eestlaste juures tol ajal poolehoidu võita.

³⁷ SKSA, O. A. F. Lönnbohm A. V. Forsmanile 1878. a.

ted ka Soome. Vahetult võisid soomlased jälgida poliitilisi meeleolusid Eestis teise laulupeo ajal.

Teine laulupidu toimus Tartus 1879. a. 20.—22. juunini. Meeleolu oli rahva hulgas sel momendil ärev. Parajasti oli sakslaste pealekaebamisel suletud «Sakala», süüdistatuna sotsiaaldemokraatias. Rahva laiades hulkades valitses suur pahameel «Eesti Postimehe» ringkonna vastu, keda peeti kaasosaliseks «Sakala» sulgemises. Liikusid kuuldused J. V. Jannseni reetlikest kokkulepetest sakslastega. Üldse avaldus kogu peo kestel terav lõhe rahvusliku liikumise kahe suuna vahel.

Soomest külastasid laulupidu C. G. Svan ja A. A. Granfelt. Enne sõitu oli Svan kirjutanud C. R. Jakobsonile: «Nagu ma loodan, saan ma teie juubelipido külastama. Toon siis kaasa korrespondentsi meie koolioludest. Ma oleksin Teile väga tänulik, kui te mulle ja ühele seltsimehele erakorteri saaksite muretseda. Me jõuame Tartu 19-ndal.»³⁸ Ilmselt tahtsid soomlased Tartus olla sõltumatud ega soovinud kasutada Jannseni külalislahkust. Neile korteri muretsemise korraldas vist M. Veske, kellega soomlased laulupeo ajal üsna palju koos olid. M. Veskest oli selleks ajaks lõplikult kujunenud aktiivne jakobsonlane.

Eestisse saabudes märkasid soomlased otsekohe siin valitsevat pingelist poliitilist olukorda. Neile paistis otsekohe silma rahva ilmne poolehoid C. R. Jakobsonile ja «Sakalale». Juba Tallinnas, Tartu rongi ootel, märkasid nad rahva meeleolu. Svanil oli taskus «Sakala» number. Niipea kui seda märgati ja mõisteti, et tegemist on soomlastega, avaldunud ilmne ja suur üldine rõõm. Kostnud hüüded: «Soomemehel on «Sakala!» Svan lisab: «Kes teab, milliseid riigivastaseid juhtumisi sellest poleks võinud sündida, kui mitte ukсед sel momendil ei oleks avatud ja me ei oleks pääsenud pakku vagunisse.»³⁹ Svanil oli muidugi õigus. «Sakala» oli tol momendil valitsuse poolt suletud, oli seega keelatud, riigivaenulikuks ajaleheks tunnistatud. Poolehoiudemonstratsiooni «Sakalale» võidi mõtestada kui riigivastast väljaastumist.

Väga selgelt ilmnes soomlastele rahva meeleolu laulupeo rongkäigus, mille kohta Svani kirjeldus toob mitmeid seni tundmata üksikasju. Peo eelpäeval oli grupp lauljaid omal algatusel käinud Tartus elavat vana Kreutzwaldi tervitamas. Svan märgib, et sündmus kujunenud liigutavaks poolehoiuavalduseks «Kalevi poja» loojale. Järgmisel päeval pidid lauljad suunduma lauluplatsile mööda tänavat, mille ääres seisis J. V. Jannseni maja. Svan märgib hästi informeeritult, et see korraldus tehti peo-komitee poolt eesmärgiga organiseerida samalaadne Jannseni austamine, nagu see oli osaks saanud Kreutzwaldile. Sündmu-

³⁸ KM KO, C. G. Svan C. R. Jakobsonile 18/23. VI 1879.

³⁹ «Hämeen Sanomat» 1879, nr. 33.

sed arenenud aga teisiti. Soome külalised jälgisid rongkäiku otse Jannseni maja juurest ja Svan kirjeldab toimunut järgmiselt: «Nüüd see /rongkäik — L. L./ on juba üsna maja kohal. Antakse märku ja esimene grupp hüüab «hurraa», kuid kuidagi leigelt. Tuleb teine grupp, veel leigemalt käib hurraatamine. Kolmas hüüab küll innukamalt, kuid neljas ei tee häältki.» Nii see olevat olnud kogu rongkäigu kestel. Mõned rühmad on hüüdnud «hurraa», teised teinud seda ainult näiliselt, tunduv osa olnud aga täiesti vait ja paljude näol olnud halvasti peidetud pilkenaeru. «On raske sõnades väljendada, kui südantlõikavana see tundus. Ja veel haaravamana oleks see tundunud, kui meil oleks olnud võimalus kümme aastat tagasi toimunu juures olla, kui oleksime kuulnud, millise ... innuga, millise hooga selle hoone ees tol korral hüüti «elagu laulupapa». Ja nüüd! See on poliitiline pankrott. Mees on olnud rikas, ülikas teenetest oma raava eduks, kuid võlad on viimasel ajal kasvanud varadest suuremaks ja võlausaldajad, nagu ikka, on üsna armunud...»⁴⁰ Selle meeleolumuutuse põhjuseks peab Svan asjaolu, et rahvas on teada saanud J. V. Jannseni reetlikest kokkuleppeist sakslastega.

Artikli autor ühineb rahvahulkade otsusega Jannseni kohta: Jannseni sobimus sakslastega on nii suureks võlaks oma rahva vastu, et mingid varasemad teened seda üles kaaluda ei suuda. Svan kirjeldab edasi, kuidas J. V. Jannseni ja klerikaalide vastu suunatud masside vaen paisus laulupeol avalikuks protestiks. Meelepahapuhangu ajendas Peterburi eesti koguduse pastori Treifeldti kõne. Ajakirjandus refereeris seda kõnet hiljem väga lühidalt. Lauljate ja piduliste reageerimist kõnele tundsimine seni Ado Reinvaldi kirja põhjal, kes, informeerides sündmusest C. R. Jakobsoni, kirjutas: «Sakala südameid leidsin küll palju, peaaegu iga pidulise juures, aga mis see aitas, kui pidu komitee haises ja kõik mädanema ähvardas ajada. Et asi veel hirmsamaks lähäks, astus üks noor Peeterburgi jesuiit kõne tooli pääle ja teutas jäledal kombel Eesti rahvast, Sakalat jne. ja tõstis taevani kõrgeks Saksu, nime pidi Ritteri sugu. Sellega arvati Eesti rahvale esimene surma hoop antud olevat, aga ... nool läks nende südamesse! Terve rahvas sai tuli vihaseks, 24 laulukoori andsid ülesse, et nemad enam ei laula ja pidu kees ja laenetas vägeväs vihas. Iga Eestlase näu pääl võis osav lugeja elu ja tuld näha ja rusikas käed ei olnud mitte aruldased asjad.»⁴¹

Svani artiklist saame pastor Treifeldti kõne kohta märksa täpsemad andmed kui ajalehtede sõnumeist. Svan kirjutab selle kohta järgnevalt. Treifeldt alustanud oma kõnet mõttega, et

⁴⁰ «Keski-Suomi» 1878, nr. 71.

⁴¹ KM KO, A. Reinvald C. R. Jakobsonile 9. VII 1879.

eesti rahvale olevat kõige tähtsam ja asjalikum olla usklik. «Sotsiaal-demokraatlased» ja «jakobiinlased», kelle all mõeldi Jakobsoni pooldajaid, tahtvat usku hävitada ja ässitavat rahvast mäsule. Rahvas ei peaks neid ässitajaid kuulama, vaid uskuma «oma sakslastest õpetajaid», kes ei tahtvat rahvale halba, kuigi nad on olnud Aleksandrikooli rahvuslike püüdluste vastu ning on rahvast ka saksastada tahtnud. See kõik olevat ometi rahva huvides tehtud ja pastoreid tulevat austada. Ainult saksa õpetajatele pidavat eesti rahvas lootma, sest usk olevat ainus sobiv vahend, mis võivad ühendada nende maakondade kahte eri rahvast ja pidurdada nende inimeste nurjatust, kes teevad ässitustööd ühe osa oma rahva ja sakslaste vastu.⁴² Svan kirjutab, et see kõne olevat otse rabanud peolisi. Igaüks tahtnud paremini kuulda ja püüdnud pääseda kõnelejale lähemale. Kuigi Treifeldt ei olevat nimetanud nimesid, kuuldunud igalt poolt sosinal sõnu «Jakobson» ja «Sakala». Olnud ilmne, et kõne puudutanud rahvast häirivalt. Meelehärmiga kuulajaid olnud igal juhul enam kui neid, kellele kõne meeldinud. Lisaks kõigele puudutanud kõneleja ka eelnevat võitlust «Eesti Postimehe» ja «Sakala» vahel ja süüdistanud «Sakala» kirjutiste alusel kogu rahvast sotsiaaldemokraatias. Svan märgib, et ka osa «Eesti Postimehe» pooldajaid ja õpetajaidki ei olnud nõus asja sellise serveerimisega, sest kõne saavutanud kavatssetust otse vastupidise mõju, ja meelepaha kõne vastu olnud üldine.⁴³ Pinevus peol sellise väljaastumise tagajärjel ei vähenenud, vaid suurenenud. Ärevalt hakatud arutama olukorda, sosistatud, et Jakobson olevat salaja kohal, päritud üksteise käest, kas Jakobson on ikkagi linnas jne.⁴⁴ Inimeste hulgas liikunud mitmesuguseid jutte, mida kõne järel üsna avalikult rääkima hakatud. Näiteks räägitud, et laulupeol tehakse teatavaks oodatud armuandmiskiri «Sakala» kohta, mille alusel loodetud kaheksakuise ilmuniskeelu muutmist kaheksanädalaseks. Teised oodanud, et peol hakatakse koguma allkirju armuandmispalvele «Sakala» taasilmumiseks. Svani mulje järgi oli «Sakala» saatus tol momendil kõige põnevamaks päevaküsimuseks mitte ainult laulupeol, vaid kogu Eestis. Svan märkis, et eesti rahvas sidus oma edasise saatuse tollal üsna tihedalt Jakobsoni ja «Sakala» nimega.

Peosöögi lõpul, kui laulupidu oli juba lõpetatuks kuulutatud, asutud veel kõnesid pidama. Ka neis sõnavõttudes kajastunud selgesti rahva enamiku hulgas valitsenud meeleolud. Esimesena rääkinud H. Rosenthal, kes tahtnud kiita Jannsenit ja halvustavalt rääkida Jakobsonist. Selle peale puhkenud aga niisugune meelepahatorm, et keegi ei kuulnud enam, mida ta rääkis. Järg-

⁴² «Keski-Suomi» 1879, nr. 65; «Hämeen Sanomat» 1879, nr. 37.

⁴³ «Hämeen Sanomat» 1879, nr. 37.

⁴⁴ «Keski-Suomi» 1878, nr. 65.

nenud tervisejoomistel mainitud aina Jakobsoni, soomlasi ja lätlasi. Vaenuavaldusi teise poole suhtes olnud nii palju, et kostnud hüüded: «Kõik «Sakala» mehed siia!» Selline poliitiliseks meeleavalduseks kasvav jagunemine suudetud siiski ära hoida. «Asi oli tõsine, sest Jakobson oli valitsuse silmis ebausaldatav mees. Samuti ei võidud juua tervist keelatud «Sakala» ajalehele, kuid joodi tervist Sakala maakonnale. Sellele tervitusele oli võimalus vastata hüüdega «Elagu Sakala!»⁴⁵

Kui Svan 1869. a. kirjutas erapooletu kõrvaltvaatajana enam-vähem võrdse poolehoiuga eesti rahvusliku liikumise kahest leerist, siis nüüd on ta sümpaatia Jakobsonile ilmne ja selge. Kogu Svani kirjutist läbib Jannseni suhtes kriitiline ja Jakobsoni kui populaarset rahvajuhti pooldav alltekst.

Eestis oli talurahva enamiku vaen J. V. Jannseni ja «Eesti Postimehe» vastu ning kodanlik-klerikaalse suuna mõju vähenemine 1879. aastaks ammu selge, kuid võib kujutleda, millise üllatuse valmistasid soomlastele need meeleolud. Svan oli olnud külaliseks I laulupeol, kus Jannseni edu ja populaarsus oli täielik. Granfelt teadis 1874.—1875. a. Jakobsonist ja tema seisukohtadest, kuid Jakobson võis siis ikka veel näida vähest kaalu omava tegelasena. Tunnustatud «eesti rahva eestvedajateks» olid neil aastatel kodanlik-klerikaalse partei mehed. Svan seletab muudatust rahva meeleoludes kahe laulupeo vahel järgmiste põhjustega. Pärast esimest laulupidu pidanud sakslased vajalikuks mingit sobimust tõusva eestlusega, sest just siis toimunud äge vene ajalehtede rünnak balti sakslaste õiguste vastu. Sellepärast hakatud otsima sõprust Jannseniga, kes, nagu kirjutab Svan, «oli tol ajal eesti rahva ja eestluse innukas pooldaja». Seejuures pakkunud sakslased Jannsenile rahalist toetust tingimusel, et ta ajalehe töös juhinduks sakslaste määratud suundadest. Jannsen olnud nende ettepanekute ja tingimustega nõus. Svan märgib, et «Eesti Postimees» poleks sellist toetust sugugi vajanud, oli ta ju ainus arvestatav eestikeelne ajaleht tol korral. Kokkulepe olnud printsipiitu, rahva huvide reetmine tingitud rahaahnusest. Svan rõhutab, et Balti erikorra kaitsmine ei olnud eestlaste huvides, vene ajalehtede vastu välja astuda ei olnud eestlastel üldse mingit põhjust, sest vene ajakirjandus paljastanud ainult sakslaste julmuse eestlaste suhtes. Svan esitas siin ilmselt eesti kodanlik-demokraatliku leeri hinnangu vene ja balti-saksa ajalehtede vahelise poleemika kohta 1860. aastatel. Uhtlasi oli sellega trükisõnas avalikult mainitud Jannseni kokkulepet sakslastega, millest Eestis küll räägiti, kuid millest siin muidugi kirjutada ei saanud. Svan toob selle kohta rea üksikasju. Nii ütleb ta, et Jannseniga sõlmitud kokkuleppest saatnud sakslased koopiad kõigile kirikuõpetajatele ja sel viisil

⁴⁵ «Keski-Suomi» 1879, nr. 67.

paljudele inimestele teatavaks saanud asjaolu ei jäänud salajaseks. Tekst saanud teatavaks J. Hurdale, kui ta sai Otepää kirikuõpetajaks.⁴⁶ Tema sõprade kaudu levinud kuuldus Jannseni reeturlikust lepingust sakslastega ning äratanud eestlaste seas üldist hämmastust ning pahameelt. Jannseni seletuskatsed enda õigustamiseks ei olevat kedagi rahuldanud. Rahvas mõistis ta hukka ja tema populaarsus kadus.

Need Svani paljastused tekitasid Soomes otse sensatsiooni. Oli ju Jannsenil ja ta perekonnal Soomes rohkesti isiklikke sõpru, kes temasse seni suhtusid heatahtlikult. Jannseni isikusse suhtumises võib siit alates soome tegelaste kirjavahetuses märgata lugupidava tooni kadumist. Jannsenit peetakse nüüd mõnevõrra diskrediteeritud tegelaseks, sest printsiibitult rahalist kokkulepet sakslastega ei pidanud ka Jannseni soomlastest sõbrad korrektseks. Edasistes väljaastumistes eesti kodanlik-klerikaalse suuna kaitseks võib soome konservatiivide kirjutistes jälgida püüdlust esile tõsta Hurta ja otse rõhutatult alla kriipsutada, et Jannseni ja Hurda vahele ei või asetada võrdsusmärki. Osa Jannseni sõpru, näit. J. R. Aspelin, ei uskunud Svani paljastusi. Kolmandal laulupeol (1880. a. Tallinnas) vestluses Jannseni perekonnaliikmetega soovitas Aspelin süüdistused avalikult tagasi tõrjuda.⁴⁷ Svani kirjutis eesti laulupeo kohta ei saanud ilmuda vanasoomse partei ajalehtedes. Liiga selge oli tema seisukohavõtt Jakobsoni suhtes, liiga avalikult tahtis ta kirjeldada rahvamassi Jannseni-vastaseid meelevaldusi ja välja öelda endagi kriitilised seisukohad eesti kodanlik-klerikaalse suuna poliitika kohta. Svani artiklid ilmusid Soome kodanlikkudes ajalehtedes «Hämeen Sanomat» ja «Keski-Suomi».

Ajalehte «Hämeen Sanomat» toimetas U. v. Schrowe, kes oli olnud mõningal määral seotud «Kirjallinen Kuukauslehtiga», kuid oli selle veergudel põhiliselt esinenud tõlkijana ja ilukirjanduslike palade autorina.⁴⁸ «Hämeen Sanomat» tundub 1870. aastate lõpul olevat väikekodanlik-demokraatliku suunaga. Ajalehele «Hämeen Sanomat» seisis neil aastail lähedal P. Cajander, tõlkija ja luuletaja, kes järgmisel, 1880. aastal külastas Eestit. Cajanderi ja Svani kirjavahetuses leidub märkusi aja-

⁴⁶ «Hämeen Sanomat» 1879, nr. 32.

⁴⁷ A. Undla-Põldmäe. Koidula suhted kodumaaga Kroonlinna aastail. — «Looming» 1961, nr. 8, lk. 1261.

⁴⁸ Vt. E. Kauppinen. «Kirjallinen Kuukauslehti», lk. 26, 161, 183, 187.

U. v. Schrowe tundis ka hiljem huvi Eesti vastu ja võttis oma kodus külalistena meelsasti vastu eestlasi. Muude hulgas on tema pool külalisena viibinud M. J. Eisen. Toimetuse huvi «Sakala» vastu püsis ka hiljem. On säilinud U. v. Schrowe kiri 1882. a., milles ta palub saata vahetusena «Hämeen Sanomate» vastu «Sakalat». KM KO, U. v. Schrowe C. R. Jakobsonile 6. I 1882.

kirjandusliku poleemika kohta eesti küsimuses, millest võiks järeldada, et suhtumises Eestisse olid nad mõttekaaslased.

Eriti terav oli Svani sõnavõtt J. V. Jannseni vastu «Keski-Suomi» veergudel, kus laulupeo kirjeldus ilmus pealkirja all «Kolm päeva Eestis».⁴⁹ «Keski-Suomi» oli üks suurimaid kohalikke väikekodanlik-radikaalseid ajalehti, mis ilmus Jyväskyläs. Hilisema «Päivälehti» («Uusi Suometari» vastane) asutaja ja uue, kujuneva kodanlik-demokraatliku, radikaalse partei rajaja Soomes Eero Erkki oli 80-ndatel aastatel «Keski-Suomi» toimetaja. Tema asumine selle ajalehe juurde ei olnud tõenäoliselt juhus, vaid oli tingitud ajalehe juba eelnevalt ilmnenu demokraatlikust iseloomust.

Svani artiklite sari selles ajalehes käsitles üldse poliitilist olukorda Eestis. Siin on mõningaid detaile, mis huvitavalt iseloomustavad tema informatsiooniallikate, s. o. eesti kodanlike demokraatide seisukohti. Nii märgib Svan Eestist saadud informatsiooni refereerides, et üleminek Vene võimu alla ei parandanud talurahva olukorda, sest et püsis mõisnike võim, keda tsaarid toetasid. On huvitav, et Svan esitab eesti talurahva pärisorjusest vabastamise põhjusena aadli ja valitsuse hirmu talurahva pidevate ülestõusude ja Prantsuse revolutsiooni sündmuste kordumise ees.⁵⁰ Kuid ka pärisorjuse kaotamise järel püsis aadli võim, kirjutab Svan, sest talupoeg ei saanud vabastamisel maad. Seepärast valitsevad Eestis praegugi edasi vanade röövrüütlike järglased, kes on solvavalt üleolevad eestlaste suhtes. Soomlastel olevat otse imelik kuulda, kui eestlasi nimetatakse «pärismaalasteks».⁵¹

Me ei tea, kellelt sai Svan sellise hinnangu eesti talurahva pärisorjusest vabastamise kohta. Igatahes on see käsitlus «vabastamisest» üsna kaugel ametlikust versioonist, mille järgi eesti rahvast õnnestas 1816/19. a. oma inimliku käsuga Aleksander I.

Eesti poliitilisest olukorrast kirjutades märgib Svan, et Jannsen ei ole ammu enam ainus ohjade hoidja Eestis. Tema kõrvale on kerkinud C. R. Jakobson. Kui Jakobsonil enam «Eesti Postimehes» kirjutada ei lastud ja ta kaua aega ajaleheluba ei saanud, siis otsis ta endale muid tegutsemisvõimalusi. Svan kirjeldab, kuidas Jakobson 1870. aastail kasutas põllumeeste seltse oma organisatsioonilise baasina ja nende kaudu rahvamehena varsti üle kogu maa tuttavaks sai. Tema võitlusinnu ja võitlusmeetodite pärast hakatud tema pooldajaid kutsuma jako-

⁴⁹ Kolme päeva Virossa. — «Keski-Suomi» 1879, nr. 61, 63, 65, 67, 71, 73.

⁵⁰ Vieraiissa käyunti Virossa. — «Hämeen Sanomat» 1879, nr. 29, 31—34, 36—37.

⁵¹ «Hämeen Sanomat» 1879, nr. 29.

biinlasteks.⁵² Svan omalt poolt aktsepteerib seda hinnangut Jakobsoni kohta. Ta kirjutab: «Eestlased armastasid ja austasid teda. Sakslased vihkasid ja kartsidki, sest Jakobson ei olnud mingi kollanokk, seda nad tõesti teadsid.»⁵³ Kui Jakobson sai lõpuks ajalehe väljaandmiseks loa, arenes Jakobsoni ja «Eesti Postimehe» vahel riid mitte ainult vaadete, vaid ka leivapala pärast. Eriti vihased olid «Sakala» peale papid, kes olid vaenu-likud kõigile eestluse püüetele ja tahtsid eestlasi igavesti hoida «maarahva» seisundis ning takistada hariduse levimist. «Sakala» astus aga teravalt välja pappide vastu. Nüüd vallandasid kiriku-õpetajad julma sõjakäigu ja süüdistasid «Sakalat» Kristuse vastu väljaastumises. «Sakala» lugejaid kiusati taga, selle aja-
lehe tellijaid koolmeistreid vallandati. «Eesti Postimees» astus otsekohe pappide poolele ja nii olid sakslaste ja «Eesti Postimehe» eesmärgid juba täiesti ühised. «Sakala» tuli hävitada. «Eesti Postimehe» ringkonnad intrigeerisid «Sakala» vastu, süüdistades viimast nihilismis. Suuri võimused pandi liikvele ja kõrgeid härrasid segati asjasse. «Sakala» pandi kinni, kuid ainult ajutiselt. Edasi kirjutab Svan, et «Eesti Postimees» ja sakslased on selle tulemusena vaevalt midagi võitnud. Jakobsonist on nüüd lisaks kõigele saanud rahvuslik märter ja kogu rahvas seob nüüd tema ja ta ajalehe nimega eesti rahva tuleviku parimad lootused.⁵⁴

Valgustades niiviisi poliitilisi vastuolusid Eestis 1879. a., ei pööra Svan peatähelepanu mitte Jakobsoni-Hurda tülile, vaid Jakobsoni-Jannseni vahekorrale, seega «Sakala» ja «Eesti Postimehe» lahkkelidele. Oli ju Jannsen rahvusliku liikumise tege-
lasena Soomes enam tuntud kui Hurt. Kindlasti põhjustasid tähelepanu koondamise Jannsenile ka teisel laulupeol toimunud meelevaldused.

Svani mõlemad kirjutised on selgesti Jakobsoni- ja «Sakala»-sõbralikud. Erinevalt enamikust soome kodanlikest poliitikuist õigustab Svan Jakobsoni poliitilist orientatsiooni ja rõhutab, et eestlastel ei ole põhjust kaitsta balti sakslaste poliitilisi ees-
õigusi. Balti erikorra kaotamise nõudmine, mida Vene avalikkuse mitmesugused ringkonnad taotlevad, vastab täielikult eesti rahva huvidele.⁵⁵

Teine soome külaline A. Granfelt mainib a. 1881 «Valvoja» artiklis, et ka teda olevat üllatanud teisel eestlaste laulupeol avaldunud vaen Jannseni vastu. Ta märgib, et rahva üldine poolehoid Eestis kuulub nüüd kahtlemata Jakobsonile. Granfelt

⁵² «Hämeen Sanomat» 1879, nr. 32.

⁵³ «Keski-Suomi» 1879, nr. 67.

⁵⁴ «Keski-Suomi» 1879, nr. 67.

⁵⁵ Sealsamas.

ei olnud Jakobsoni suuna pooldaja, kuid suhtus Jakobsonisse ometi lugupidamisega ja uskus tema püüete siirusesse.

Granfelti ja Svani kaudu said soome juhtivad poliitikud pildi poliitilisest olukorrast ja rahva meeleoludest Eestis. See oli Yrjö-Koskineni ringkondadele ebameeldiv üllatus. 1870. aastail olid soome kodanluse juhid rahul olles konstateerinud, et vaadeltelt ja klassipositsioonilt neile lähedane J. V. Jannseni, hiljem J. Hurda juhitud suund oli Eestis suuremate rahvus-poliitiliste ürituste initsiaatoriks. Teade, et soome kodanlusele poliitiliselt vastuvõtmatud tegelased olid Eestis saavutanud populaarsuse, tekitas Soomes ärevust. On arusaadav, et selle tulemusena aktiivseeris soome konservatiivse kodanluse huvi poliitilise olukorra vastu Eestis.

Huvi kasvamine olukorra vastu Eestis tõi järgmisele laulupeole (1880. a.) külalistetulva Soomest. Kolmanda laulupeo nii kiire korraldamine oli just seotud asjaoluga, et 1879. a. pidu oli kujunenud Jannseni fiaskoks. Nagu kirjutab H. Rosenthal, hakkasid laulupidu korraldavad ringkonnad — seega kodanlik-klerikaalse suuna tegelased, eriti aga isiklikult Jannsenile lähedal seisjad — otsima teid, kuidas selle peo deprimeerivat mõju kaotada või vähemalt nõrgendada. Otsustati pidada uus laulupidu järgmisel aastal ja hoolitseda, et eelmise aasta Jannsenivastased meeleavaldused ei korduks. «Laulupidu jälle Tartus korraldada ei olnud ometi soovitatav, sest samade juhtivate isikute juures oleks see vaevalt teise iseloomuga olnud.»⁵⁶ Laulupeo kohaks valiti Tallinn, kus asja organiseerijaks jäi H. Rosenthal. Jannseni vaimus hakkas ta otsekohe sakslaste hulgast otsima laulupeole patrooni. Rosenthal kirjutab hardumusega, et kaks eelmist laulupidu «saadi läbi viia vaimulike ja aadlike esindajate juhtimisel». Tema püüdnud seda «saavutust» — s. o. lõimitamist sakslaste ees — korrata. Paljude palvete järel «õnnestunud» tal saada peo presidendiks Carl von Wistinghausen: aadlik, kõrgem riigiametnik, kammerherra ja tõeline salanõunik. Laulupeo korraldava komitee liikmete enamik koosnes kodanlik-klerikaalse suuna tegelastest. Ainsaks vastasrinna esindajaks selles oli M. Veske. Ilmselt loodeti, et pehme iseloomuga Veske ükski komitees ei suuda oma mõju maksma panna.

Võitlus Tallinna laulupeo ettevalmistamise ümber oli üsna pinev. Laulupidu 1880. aastal siiski toimus.

Soomest saabusid Tallinna laulupeole J. R. Aspelin, A. Granfelt, P. Cajander, I. Hedberg, C. G. Svan, Appelgren-Kivalo ja A. Lönnbohm.⁵⁷

⁵⁶ H. Rosenthal. Kulturbestrebungen des estnischen Volkes, lk. 232.

⁵⁷ Andmed soome külaliste kohta esitab C. G. Svan oma artiklis ajalehes «Hämeen Sanomat» 1880, nr. 29. Irja Harmas märgib, et laulupeost võttis osa 7 meest, kuid ütleb, et kahe nimed ei ole kindlaks tehtavad. Tal puuduvad I. Hedberg ja P. Cajander.

Juba enne laulupidu viibisid Eestis Aspelin ja Lönbohm. Viimane oli teinud pika matka läbi Eesti, oli käinud Lääne-Eestis ja Saaremaal.⁵⁸ Lõpetanud oma reisi Tallinnas ja oodates laulupidu, jäi Lönbohm peatuma H. Rosenthali perekonda. Muidugi sai ta siit informatsiooni poliitiliste olude kohta Eestis Jannseni-Rosenthali vaimus.

J. R. Aspelin oli samuti enne laulupidu Eestis, töötades mitu nädalat Tartus, kus ta tutvus Õpetatud Eesti Seltsi arheoloogiliste kogudega. Sel korral sai Aspelin isiklikult tuttavaks Kreutzwaldiga, kellega kohtumisest ta kirjutab vennale: «Kreutzwald on juba 3 aastat asunud Tartus. Tutvusin temaga eile ta väimehe Blumbergi juures, kelle pool olin einel.»⁵⁹

Aspelini viibimist Eestis kommenteeris väga sõbralikult «Sakala»: «Helsingi universiteedi professor J. R. Aspelin saab tänava suvel Eesti- ja Liivimaad nimelt vana asjade uurimiseks läbi käima, mille tarvis temale Soome valitsuse poolst 4500 marka teekuluks on antud. Professor Aspelin on juba enne paar korda meie maad vaatamas käinud ja mõistab kaunis heaste Eestikeelt. Tema on üks Soomemaa parematest poegadest, täis palavat armastust oma kodumaa ja rahva kohta. Isegi on mõista, et ta siis ka Eestirahva kõige parem sõber ja vend on. Meie soovime, et rahvas professor Aspelini igal pool, kuhu ta meie maale tuleb, täie usalduse ja lahkusega vasta võtaks, et meie sell kombel natukenegi seda lahkust võiksim tasuda, millega meie Eestimehi Soomemaal vasta on võetud.»⁶⁰

Jakobsoni sõnumi iseloomu võisid määrata mitmed kaalutlused. See võis olla mõeldud täiesti siiralt. Jakobsoni oli Soomes vastutulelikult koheldud ja juba selle tõttu suhtus ta vennasrahva esindajaisse suure sõbralikkusega, kuigi ta poliitilised tõekspidamised nendega kõigis küsimustes ühte ei langenud. Et Aspelin oli Jannsenite sõber ja ei pooldanud olulisi «Sakala» seisukohti, seda Jakobson muidugi teadis, kuid ta ei tarvitsenud täiel määral teadlik olla Aspelini suhtumise kategoorilisusest.⁶¹ Koduseid vahakordi arvestades oli Jakobsonile aga väga oluline seegi, et eesti avalikus arvamises suurt autoriteeti omavad soomlased ei avaldaks otseselt temavastaseid kirjutisi. Seda oleksid Jakobsoni

⁵⁸ A. Lönbohm saatis reisilt rohkesti kirju sõpradele Soome. Soome Kirjanduse Seltsi arhiivis on rida reisilt kirjutatud postkaarte A. W. Forsmanile (Yrjö-Koskineni vennale) ja teistele huvitavate keeleliste ja rahvaluuleliste märkuste ning tähelepanekutega.

⁵⁹ SKSA, J. R. Aspelin vennale Tartust 9. VII 1880.

⁶⁰ Sakala» 1880, 7. VI.

⁶¹ J. R. Aspelin ütles oma negatiivse suhtumise C. R. Jakobsoni kohta selgesõnaliselt välja jutuaajamisel K. A. Hermaniga detsembris 1880 (KM KO, M. Veske C. R. Jakobsonile 8. X 1880, lk. 49–50). Kirjas H. Jannsenile 14. I 1882 kirjutab Aspelin, et «Sakalal» on Soome avalikkuses üksainus kaitsja, mõeldes selle all ilmselt C. G. Svani (KM KO, J. R. Aspelin H. Jannsenile 14. I 1882).

vastased Eestis otsekohe ära kasutanud. Ongi teada, et H. Rosenthal püüdis Aspelini korduvalt mõjutada avalikele «Sakala» ja C. R. Jakobsoni vastastele väljaastumistele. Otse tungivalt soovitas ta 1881. a. Aspelinil trükisõnas avalikult välja öelda oma arvamuse eesti poliitiliste olude kohta, avaldades lootust, et need seisukohad, «kui nad Teie suust tulevad, avaldavad kahtlemata võimsat mõju mitmele meie tulipeale ja aitavad kaasa paljude hinnangute õigele teele juhtimiseks»⁶². Avalikult Aspelin ometi «Sakala» vastu sõna ei võtnud, kuigi ta jutuajamistes eesti tegelastega ei varjanud oma eitavat suhtumist Jakobsonisse.⁶³ Võimalik, et Jakobsoni pidevalt allakriipsutatud lugupidamine Aspelini vastu mõjutas viimast tagasihoidlikkusele.

Tallinna laulupidu aastal 1880 toimus enam-vähem rahulikult. Osavõtjate arv oli aga tunduvalt väiksem kui eelmistel pidudel. Nii teravaid konflikte nagu 1879. a. Tallinnas ei esinenud.

Meid huvitab siinkohal, milliseid muljeid said laulupeolt soome külalised.

Usna iseloomustavad vanasooime partei hoiakule on A. Lönbohmi kirjutised «Uusi Suometaris». Lönbohm andis Tallinna laulupeost informeeriva kirjelduse, esitas peokava, jälgis sündmuste käiku. Mingist lahkelist, mingitest poliitilistest võitlustest eestlaste vahel juttu ei ole.⁶⁴ Kogu kirjeldus on napp ja asjalik. Ka järgnevas sama aasta pikemates artiklites tuuakse üksikasjalikku informatsiooni Eesti kultuurioludest, keeleküsimumustest, käsitletakse saksastamise probleemi, kuid välditakse Eestis toimuva poliitilise võitluse puudutamist.⁶⁵ Lönbohm ei pääse lõpuks siiski mööda «Sakala» ja «Eesti Postimehe» ringkondade vahelistest lahkelist, kuid annab neile isesuguse värvingu. Ta kirjutab:⁶⁶ ««Eesti Postimees» ja «Sakala» riidlevad üha ja on juba kaua aega ägedalt riidunud.» Neis riidlemistes ei olevat juttu rahvuslikest ja poliitilistest küsimustest, vaid ainult toimetajate isiklikest asjadest ja üksteise halvustamisest. Seepärast olevat riid juba paljusid ära tüüdanud. Artikli autor soovitab vaidluste asemel eestlastel innukamalt käsitleda keeleküsimumust.»⁶⁷

⁶² Rosenthali kirjast Aspelinile 6. III 1881, vt. I. Harmase tsit. käsikiri, lk. 111–112.

⁶³ Vt. allpool J. Aspelini jutuajamisest K. A. Hermanniga 1880. a.

⁶⁴ «Uusi Suometar» 1880, nr. 82.

⁶⁵ Vt. «Uusi Suometar» 1880, nr. 136.

⁶⁶ Sealsamas, nr. 144.

⁶⁷ Teise poliitiliseit sama suuna autori A. Granfelti kirjutist kolmandast laulupeost ei olnud võimalik kasutada (ilm. Kansanvalistusseura kalendis 1881. a., nr. 88–103). I. Harmas märgib, et selles on Granfelt pearõhu asetanud Soome-Eesti sõpruse küsimusele. Granfelti 1881. a. kirjutis «Valvojas», mida vaatleme järgnevas, annab pildi Granfelti vaadetest Eesti küsimusele. Granfelt oli erinevalt Lönbohmit arvamusel, et lahkelist eesti poliitikategelaste seas pole mitte tingitud isiklikest vastuoludest, vaid nende aluseks on erinevus poliitilistes vaadetes.

Otseselt ja kaudselt propageeris Lönbohmn järelikult mõtet, et sotsiaal-poliitilisest võitlusest tähtsam on võitlus eesti keele suuremate õiguste eest. Uleskutse loobuda «tülitsemisest» oli tegelikult apelleerimine «Sakala» suuna tegelaste poole, kelle soovitati loobuda «nägelemisest» kodanlik-klerikaalse leeri vastu ja kelle poliitiline võitlus madaldati seega isiklikuks tülitsemiseks.

Kolmanda laulupeo kohta avaldas ajalehes «Hämeen Sanomat» pikema artiklite sarja C. G. Svan.⁶⁸ Laulupeo käigu kirjelduse ja J. R. Aspelini kõne refereerimise kõrval käsitles Svan põhjalikult poliitilist võitlust Eestis. Ta rõhutas, et meeolud on endiselt ärevad ja vastuolud nii teravad, et seda laulupeol kõikjal tunda olnud. Haritud eestlased olevat praegu jagunenud kahte leeri. Uhed arvavad, et rahvale saabub parem tulevik sõpruses sakslastega, teine pool on «kuulutanud kogu sakslusele leppimatut sõda». Juba laulupeo ettevalmistamisel kajastunud mõlema suuna võitlus. Nii olnud Tallinna laulupeokomitees ainsaks jakobsonlaseks M. Veske, kõik teised olnud jannsenistid, kes laulupeo kava ja organisatsioonilise külje määrasid oma tahtmise järgi ja laulukooride arvamist ei hoolinud. Seetõttu jäänud osa lauljaid laulupeole tulemata. Et peol olid ülekaalus jannsenistid, siis võis arvata, et nad oma kõnedes Jakobsoni vastu välja astuvad. Seda ei juhtunud, sest et kohal olnud väga palju Jakobsoni pooldajaid. Seepärast polevat tema vastu julgetud sõna võtta. See oleks esile kutsunud vastureaktsiooni, mida aga jannsenistid tõsiselt kartsid. Kõnedest võis olude tundja siiski tabada peo juhtkonna vaenulikkust Jakobsoni vastu. Nii olevat pastor Hurt, rääkides eestlaste kultuurilistest saavutustest, loetlenud oma leeri ka kõige väiksemaid ajalehti, «Sakalat» aga ei ole ta nimetanudki. Peosöögil polevat Svan kõiki kõnesid kuulnud. Väikese torkega korraldajate arvel märgib ta, et osa soome külalisi — üliõpilased ja vähem auväärsed isikud — olevat pandud istuma nii kaugetesse ruumidesse, et sinna kõned polevat kostnud.⁶⁹ Muidu aga koheldud kõiki soomlasi väga lahkelt. Järgmisel päeval olevat auvõõrad kutsutud dr. Rosenthali juurde. Svan märgib ära selle vastuvõtu ebadeokraatlikkuse, snobismi ja eesti kodanlik-klerikaalse suuna lõimitamise sakslaste ees. Rosenthali juurde olevat küll kutsutud laulupidu korraldava toimkonna liikmed, «kuid mitte kõiki, mitte sadul- ja kingseppi», sinna oli kutsutud soomlastest võõraid, kuid samuti mitte kõiki, vaid ainult «auväärseid». Edasi kirjutab Svan, et sel einel selgunud, kui vähe Eestis eesti keelest

⁶⁸ «Hämeen Sanomat» 1880, nr. 29, 30.

⁶⁹ Arvatavasti olid eesti kodanlik-klerikaalse suuna tegelesed teadlikud C. G. Svani Jannsenit paljastavaist artiklitest eelmisel aastal. See võis peol kahtlemata mõjutada nende suhtumist isiklikult Svanisse.

lugu peetakse. Peremees ise alustanud juttu saksa keeles ja nii räägitud ja peetud kõnesid saksa keeles, kuigi kohal olnud ainult 3 sakslast — Wiedemann ja Wistinghausen, kes oskasid väga hästi eesti keelt, ja siis veel proua Hurt.⁷⁰

Nii oli Svani informatsioon laulupeost täiesti «Sakala»-meelne. Kirjutis vallandas Soomes laia poleemika Eesti küsimuses. Svaniile vastas väga teravas, hoogsalt kirjutatud artiklis «Y», tõenäoliselt Yrjö-Koskinen ise, kes vajalikuks pidas pikema vaheaja järel jälle kord võtta sõna eesti küsimuses ja seda oma vanade sõprade Jannsenite kaitseks.⁷¹ Y. alustab Svani terava süüdistamisega objektiivsuse puuduses: «Ta (s. o. Svan — L. L.) oli parteimehena peole saabunud ja parteimehena sealt lahkunud, siit siis temale see «sünge painajalikkus», mis tema silmis tegi eestlaste kauni peo «ebaõnnestunuks ja õnnetukski». Parteimehena kirjeldavat Svan mustades värvides ja ebaõigesti peo ettevalmistamist. Y. on eriti pahane, et peo toimkonda süüdistatakse ebavõrdses soomlaste kohtlemises. Süüdi olevat olnud «Lootuse» selts, kes asja korraldas sobimatult, sest et ta peost tulu tahtis saada. Svan aga segavat end lubamatult eestlaste siseasjusse.

Argument, et ei tule end segada eestlaste siseasjusse, oli neil aastail peamine, millega vanasooime partei tegelased püüdsid tõkestada «Sakala»-sõbralike kirjutiste ilmumist Soomes.

Edasi annab artikli autor omapoolse iseloomustuse mõlemale eesti rahvusliku liikumise suunale. Y. kirjutab, et eestlaste olukord sakslaste all on olnud palju raskem kui soomlaste oma Rootsi võimu all. Eestlased on pidanud sajanditepikkust võitlust sakslaste vastu, kelle surve aga praegugi on veel tugev. Nüüd olevat venelased sakslaste vastu vaenulikuks muutunud ja sakslased on kahe tule vahel. Seda olukorda arvestades olevat kujundatud Jannseni suuna programm. Nimelt olevat praegu Läänemere-maakondadel oma eri asend, eri vabadused, maapäev, jne. Kui see kõik kaotada — kuigi need vabadused on praegu ainult sakslastel — ja Vene seadused kehtestada, siis võivat küll loota, et eestlased sel alusel saavad oma võimeid laiemalt rakendada, kuid mitte iseseisvalt. Seepärast olevatki tarvis veenda sakslasi, et nad ilma rahva toetuseta on võimetud säilitama senist seisundit, ja viia neid nii kaugele, et nad jagaksid rahvaga Baltimaade erikorra hüvesid. Nii sakslased, eestlased kui ka lätlased pidavat mõistma «Baltija» iseseisvat olukorda ja seda ühtlaselt kaitsma. See olevat ainus ajalooliselt õige programm, mis Baltimail võimalik.

Esitades meile juba tuntud fennomaanide kontseptsiooni eestlastele soovitatava poliitilise võitlustaktika kohta, märgib Y., et

⁷⁰ «Hämeen Sanomat» 1880, nr. 30.

⁷¹ «Y» oli üks Y. S. Yrjö-Koskineni varjunimesid. Vaevalt, et mõni teine soome poliitik neil aastail seda varjunime kasutas.

eelesitatud mõtete kohaselt kavatsevat tulevikus juhtida Eesti poliitikat Harry Jannsen. Y. kiidab selle suuna niivõrd õigeks, et ta arvab Harry Jannsenist kasvavat Eesti Snellmanni. See oli soome autori poolt äärmiselt suur tunnustus, kuid objektiivselt muidugi täiesti paikapidamatu hinnang kerglase Harry Jannseni kohta. Siit on aga ilmne, et Harry Jannseni «baltlase poliitika», mida ta oli juba arendanud «Eesti Postimehes»⁷² ja mida ta veel aktiivsemalt hakkas 1882. a. propageerima oma ajalehe «Die Heimath» veergudel, oli täiel määral Soomest inspireeritud.⁷³

Huvitav on Y. poolt antud iseloomustus Jakobsoni programmile. Jakobsoni põhiveendeks olevat arvamus, et sakslastelt ei võivat eestlastele oodata mitte midagi head. Praegused seadused (s. o. Balti erikord) olevat nii saksameelsed, et neist ei või eestlastele mingit kasu olla. Parem kehtestatagu juba Vene seadused, venelastega võivat toime tulla, kui vaid sakslastest pääsetaks. «Venelaste» seaduste kohandamisel Eesti oludele tulevat aga püüda need koostada nii eestimeelsetena kui võimalik ja teha ainult nii palju mööndusi, et valitsus nende kehtestamisega soostuks. Esijoones soovitatavat jakobsonlaste poolt taotleda semstvo sisseseadmist. Semstvos saab asjaajamisekeeleks olla ainult eesti keel, mida kõik oskavad. Ka sakslased oleksid siis sunnitud eesti keeles asju ajama. See oleks aga sakslusele suureks lõõgiks, sest praegune sakslastest ametnikkond asenduks sellises olukorras varsti eestlastega, kes siis omandaksid kubermangus juhtiva koha. Kas eestlastest ametnikud suudavad püsida, ilma et nad venestuksid, see olevat jakobsonlaste arvates tuleviku küsimus, mille üle praegu ei tarvitsevat muretseda. Sakslaste võimu vähendamiseks taotlevat Jakobson ka kooli äravõtmist kiriku ja aadli käest ning eestlastest koosnevate koolinõukogude moodustamist, mis alluksid ministeeriumile. Et valitsus sellega nõustuks, tahtvat ta külakooli sisse viia vene keele.

Y. kirjelduses Jakobsoni poliitilise programmi kohta (sotsiaal-majanduslikke nõudmisi ta ei puuduta) on ilmekalt esitatud motiivid, mis ajendasid eesti kodanliku demokraatia semstvokorralduse toetamisele. Suhteliselt progressiivse semstvo-organisatsiooniga loodeti järelikult hävitada Balti erikorra seisuslik haldusaparaat. Nõudmine, et kõik semstvoametnikud oleksid eestlased, tähendas ühtlasi ametnikkonna demokratiseerimise taotlust. Semstvo ametnikud oleksid sel juhul komplekteeritud talurahvaliku päritoluga intelligentsi hulgast. Yrjö-Koskineni käsitlusest

⁷² «Eesti Postimees» 1880, nr. 21—24.

⁷³ Seda oletas juba A. Jürgenstein (vt. Eesti Biograafiline Leksikon, Tartu, 1926—1929, lk. 167). Praegu võib kogu H. Jannseni baltluse-kontseptsiooni ja ajalehe «Die Heimath» väljaandmisele asumist tõestatud pidada soomlaste initsiatiiviks. Vt. alamal.

nähtub aga seegi, et Jakobsoni poliitika tsaarivalitsuse suhtes ei olnud naiivne «keisri armule» lootmine, vaid läbikaalutud realistlik taktika, mille abil eesti talurahvale soodsaid reforme nõutati.

Jakobsoni eeliseloomustatud püüdlustesse suhtus Y. eitavalt, esitamata neile konkreetseid vastuväiteid. Selle asemel kordas ta «jannsenistide» hinnangut Jakobsoni isiku kohta, esitades selle järgmiselt: «Jannsenistid väidavad veenvalt, et Jakobson on petja ja räägivad tema majanduslikest pettusafääridest. Ta olevat esialgu oma rahvast armastanud, kuid on viimaks liitunud venelaste kooriga ja on nüüd venelaste sulane.»⁷⁴

Selliselt oli soome konservatiivse kodanluse autoriteetne juht 1880. a. avalikult sõna võtnud Jakobsoni vastu.

Svan oli oodanud oma artiklile vasturünnakuid, nagu nähtub tema kirjust Cajanderile.⁷⁵ Omalt poolt vastab ta Y-le väga ründavalt. Y. kirjutise terav toon sundivat tedagi olema senisest avalikum. Ta tõrjub resoluutselt tagasi süüdistuse sihilikkuses, ja et on raske halvasti kirjutada inimestest, kelle külalislahkust on kasutatud, seepärast väljendunud ta elmises artiklis mõõdukalt. Kui ta oleks tahtnud Eesti olusid mustade värvidega maalida, nagu Y. talle ette heidab, siis võiks ta kirjutada, milliste ebakorreksete võtetega oli Eestis arendatud võitlust laulupeo repertuaari ümber ja kuidas Jakobsoni oli igal sammul koheldud ebaõiglaselt. Nii ei olevat Jakobsoni loodud laulu sõnade puhul, mida laulupeol lauldi, mitte ära märgitud autorit. Jakobsonile olevat saadetud telegramm laulupeo toimumisest viimasel momendil — tema aga olnud sel ajal Riias ja pole peost teada saanud. Rosenthali peokõne olnud piiritu sakslaste kiitmine ja kummardamine, otse lõimitamine viimaste ees. Üsna kummaline olnud aga olukord, kui Hurt peosöögil kitsas ringis tõstnud klaasi soomlaste terviseks eestikeelse tervitusega, millele soomlased vastanud soome keeles, soovides eesti keelele suuremaid eluõigusi. «Eesti Postimehe» toimetaja härra Harry Jannsen tõrjunud aga oma saksakeelse kõnega otsekohe eestlaste peast kõik soomlaste vastusega tekkinud mõtted.⁷⁶ Svan mõistab hukka sellise saksameelse käitumise ning toetab innukalt Jakobsoni ennastohverdavat tegevust oma rahva heaks. Resoluutselt tõrjub ta tagasi Y. etteheite, et tema, Svan, olevat end seganud eestlaste siseasjadesse. Tulevat nii välja, et sündmustest Eestis ei tohtivat rääkida, kui seda ei tehta jannsenistide seisukohast.

Soomes puhkenud vaidlus eesti rahvusliku liikumise kahe leeri üle sai üsna pea Eestis tuttavaks. Sama, 1880. aasta suve lõpul käis Soomes Mihkel Veske, kes pärast naasmist kirjutas

⁷⁴ «Hämeen Sanomat» 1880, nr. 33.

⁷⁵ SKSA, C. G. Svan P. Cajanderile 9. VIII 1880.

⁷⁶ «Hämeen Sanomat» 1880, nr. 35.

C. R. Jakobsonile oma reisimuljetest ja 1879. ja 1880. laulupidude kohta avaldatud artiklitest Soome ajakirjanduses järgmiselt: «Üks Soome õpetatud mees, kes Tallinna laulupidul oli, mag. Svan, on ühte Soome lehte «Hämeen Sanomat» sellest kirjutanud, kus tema Jannsenite perekonda laidab, et liig Saksad ja viha C. R. Jakobsoni vastu ilmutavad. Teine Y. vastas selle peale, püüdis Jannsenite eest seista ja süüdi Jakobsoni ja selle partei peale ajada. Siis kirjutas Svan, -n märgi all, neljas selle lehe numbris Jannsenite vastu, Jakobsoni ja tema sõprade poole, kus ta ka Harry J. sõnu ja Jakobsoni sõnu ümber pani, iseäranis ka Baltlaste kohta. Lõppeks andis -n teadusi Jannseni kontrahist, ütles, et temal üks tükk sellest kontrahist olla, ja andis sealt saksa sõnugi kõne märkide vahel. Ta ütles, et Hurtti lähemate sõprade läbi asi ilmsiks tulnud, ja ilmutas ka kontrahi all seisvaid nimesid, H. v. Samson, Aleksander v. Oettingen ja Willigerode. Svan andis kõik need numbrid minule ja tõutas neid ka Teile saata.»⁷⁷

Veske kiri kinnitab veel kord ühelt poolt C. G. Svani ja teiselt poolt Yrjö-Koskineni rühmituse seisukohtade erinevust eesti rahvusliku liikumise kohta.

M. Veske kirjast huvitab meid veel järgmine lõik: «Sagedaste küsiti minu käest «Sakala» ja «Eesti Postimehe» vaidlemise asjast ja ma andsin oma teadmiste järele seletusi. «Sakala» ja Jakobson on Soome vendadele väga tuttavad sõnad, ka talupoegadele. Igalt poolt kuulsin Sakalale õigust andma ja Postimehe püüdmist laitma ja Baltlasi naerma.»⁷⁸ Muidugi on Veske väljendus «igalt poolt» liialdus. Aga asjaolu, et Soome kohalikes ajalehtedes ilmus «Sakala»-sõbralikke kirjutisi, et Veske märgib «Sakala» pooldajatena talupoegi, et ta ise sai eriti sooja kontakti mõningate üliõpilasringkondadega (Häme Osakond), see näitab, et eesti kodanlikul demokraatial oli Soomes siiski rohkem pooldajaid kui «üks ainus inimene», nagu seda arvas Aspelin.⁷⁹ Poolehoiuavaldustes Jakobsonile ja «Sakalale» kajastub ilmselt just neil aastail esilekerkiv opositsioon Yrjö-Koskineni konservatiivse rühmituse vastu Soomes endas.

Koskineni ja Aspelini suhtumine eesti poliitikategelastesse saab kinnitust K. A. Hermanni märkmetest oma Soome-reisi kohta detsembris 1880.⁸⁰ Astudes esimesi samme ühiskondlik-

⁷⁷ KM KO, Mihkel Veske C. R. Jakobsonile 8. X 1880.

⁷⁸ KM KO, Mihkel Veske C. R. Jakobsonile 8. X 1880.

⁷⁹ KM KO, J. R. Aspelin H. Jannsenile 14. I 1882.

⁸⁰ KM KO, f. 41, M 2 : 2, K. A. Hermannii märkmik-taskuraamat. Viimase olemasolule juhtis käesoleva artikli autori tähelepanu ENSV TA Kirjandusmuuseumi töötaja sm. Kaldjärv. Hermann fikseerib selles kolm olulist külas-käiku ja jutuaajamist Soomes: 7. dets. Yrjö-Koskineni, 16. dets. J. R. Aspelini ja 23. dets. J. V. Snellmanni juures.

poliitilises elus, kuulus ta selgesti kodanlik-klerikaalsesse suunda. Konservatiivne Hermann otsis Soomes muidugi sidemeid mõttekaaslastega ja leidis nad kiiresti. 7. detsembril 1880 külastas ta Yrjö-Koskineni ja märkis seal toimunud jutuajamise kohta oma päevik-taskuraamatusse järgmist: «Räägiti iseäranis Soome ja Eesti vaheolu üle. Koskinen arvas, et see väga suur kahju on, et Eesti rahvas gubermangude poolest kahte jakku on jagatud. See keelab nii hästi vaimu poolest kui politikalist edenemist. Siis küsisin temalt nõu, kas ehk oleks vaja ühte brochuri välja anda, et rohkem Saksa meelelisi Eestlasi Eesti rahva juure tagasi pööraks ja selle poole hoiaks. Ta kiitis seda hääks. Siis arvas ta ka, et meie Eesti rahvas peaks rohkem Soome rahva ligemalle astuma. Soome rahva üle rõõmustas ta, et see nüüd hästi valitsuse ohjas kui ka suurkooli juhatus pea enamast jaost oma kätte saab. Siis räägiti säääl (sest et ka / edasine rida pole loetav/. Prof. K. küsis, mis meie Eestlased siis teeksime /järgmised poolteist rida teksti on Hermannil mustalt tindiga maha kriipsutatud/. Mina vastasin, et meil niisugusi mõtteid ei olegi ja arvasin, et kõige parem on Eesti rahvale kui end politikast kõrvale hoiab ja üksi üleüldise hariduse eest tööd teeb.»⁸¹ Seda olevat siis ka soomlased kõige mõistlikumaks pidanud.

Mahakriipsutatud ridade mõte, mis Hermannil nii ära kohutas, et ta sellekohast lauset ei julgenud loetavaks jätta, selgub märkmiku sissekandeist järgmiste külaskäikude kohta (16. det. ja 23. det.). Neis on jutt soomlaste poolt võimalikuks peetavast «Vene riigi lagunemisest». Hermann viitab, et sama küsimus olnudki kõne all ka 7. detsembril. Järelikult küsis Yrjö-Koskinen Hermannilt, mis eestlased siis teeksid, kui Vene riik laguneb. Niisiis mõlgutab Soome kodanlus 1880. a. endiselt samu mõtteid, mis olid olnud päevakorral Krimmi sõja ajal. Mängides mõttega Vene impeeriumi poliitilisest lagunemisest, kaitses aga soome kodanlus tsaariimpeeriumis valitsevat reaktsioonilist sotsiaal-poliitilist korda. Kujukalt kajastub see soome kodanluse poliitilise patriarhi J. V. Snellmani õpetussõnadest K. A. Hermannile 23. detsembril 1880. Hermann fikseerib Snellmani arvamuse, kes öelnud, et seni kui Venemaal valitsevat absoluutne monarhia, ei tarvitse eestlaste olukord olla halb. Keiser võivat kaitseda eesti rahvast. Kui aga Venemaa saab konstitutsiooni, mis varem või hiljem sünnib, ja vene rahvuslik iseteadvus tõuseb, «siis on teiega kõik läbi»⁸². Eestlasi seega otse hoiatati isevalitsuse vastu võitlemise eest ja konstitutsioonilistki monarhiat peeti õnnetuseks. Sellised seisukohad teatavasti viisid vanasooime partei 90-ndail aastail rahvuslike huvide reetmisele, viisid kokkuleppele

⁸¹ KM KO, K. A. Hermannil märkmik, lk. 49—50.

⁸² «Dann ist es aus mit euch», KM KO, K. A. Hermannil märkmik, lk. 65.

tsarismiga ja loobumisele järjekindlast võitlusest Soome autonoomia eest.

K. A. Hermann'i vähesed märkmed osutavad, muide, tema enda ääretule naiivsusele ja poliitilisele mannetusele. «Üks «brochur», et rohkem saksameelseid eestlasi rahva juurde tagasi pöörduks», — see on kõik, milleni ta mõte ulatub. «Suurest poliitikast» olevat eestlastel aga parem kõrvale hoida. Teatavasti oli see ka järgmise «Eesti Postimehe» toimetaja J. Tõnissoni loosung, mis äraseletatult tähendas, et poliitikat ärgu tehku demokraatlikud massid ja proletariaat.

16. detsembril 1880 külastas Hermann Aspeline, kelle juures viibisid K. Krohn ja Th. Rein. Hermann pani selle külastuse jutuajamised kirja järgmiselt: «Jakobsonist ei pea Aspelin mitte väga lugu ja ei arva tema poliitikat hääks, sest et ta liialt Vene poole hoida ja Venelastega tahta «liebäugel»⁸³. Palju enam oli tema meelepärast Hurt'i programm. Kõik kolm herrad arvasivad, et Eestlaste lugu üpris raske on kahe vägeva rahva Venelaste ja Sakslaste vahel; siisgi olla vaja hoolega tööd teha, sest et keegi ei tea, mis tulevik toob. Jakobsonist ei ütelnud prof. A. ka seda hää olevat, et J. viha äratamist Sakslaste ja Eestlaste vahel oma eesmärgiks on teinud.

Ka siin kõneldi sest, mis siis kui W. r.⁸⁴ laguneks; kiideti hääks, et siis Soome ja Eesti rahvas kokku hoiaks. Kartus oli aga see, et vägev Saksa r. pääle tuleb, mis hoopis sandem oleks, kui V. valits. Aga arvati jälle, et Läti ja Lith. rahvas varjuks on.»⁸⁵ Märkustest selgub vaieldamatult Aspeline vaenulik suhtumine C. R. Jakobsonisse. Selle põhjuseks ei ole mitte ainult eri arusaamine eestlaste kõige otstarbekamast poliitilisest orientatsioonist. Aspelinile ei olnud vastuvõetav ka Jakobsoni võitlustaktika, mis pidas vajalikuks kasvatada eesti talurahvas klassiteadlikku vaenu saksa aadli vastu.

1881.—1882. a. avaldus soomlaste süvenenud huvi Eesti vastu arvukais Eesti olusid käsitlevais kirjutistes. Mõningat uut informatsiooni sisaldavad A. Granfelti artiklid ajakirjas «Valvoja» 1881.—1882. a. A. Granfelt, kes põhimõtteliselt toetas J. Hurta, suhtus lugupidamisega C. R. Jakobsonisse.

Granfelt alustab oma põhjalikku kirjutist eesti rahvuslikust liikumisest⁸⁶ küsimusega, miks kaotas populaarsuse hiljuti alles väga austatud Jannsen. Põhjuseks peab Granfelt Jannseni kokkuleppeid sakslastega. Nüüd on rahva juhiks ja kõige populaarsemaks ning lugupeetavamaks eesti poliitikuks C. R. Jakob-

⁸³ Silmi teha.

⁸⁴ Peab muidugi tähendama «Vene riik». See sissekanne mõtestab lahti ka eelmise, 7. dets. kohta käiva mahakriipsutatud rea Hermann'i märkmikus.

⁸⁵ KM KO, Hermann'i märkmik, lk. 52—53.

⁸⁶ A. Gt., Kansallisesta liikkeesta Virossa. — «Valvoja» 1881, lk. 385 jj.

son. Analüüsid Jakobsoni tõusu põhjusi, jõuab Granfelt objektiivselt õigetele järeldustele. Ta rõhutab, et Jakobsoni programm ja nõuded vastavad rahva vajadustele ning on kooskõlas eesti rahva enamiku tõekspidamisega. Jakobsoni poliitiline orientatsioon on populaarne, sest eesti rahvas on tõepoolest sõbralikult häälestatud vene rahva vastu. Mingit vene rahva vastast vaenu Eestis ei ole. Sakslased on aga alati olnud ja on praegugi eesti rahva verivaenlased ning rõhujad, neid vihatakse niivõrd, et ükski saksasõbralikkust propageeriv poliitik ei saavuta siin poolehoidu. Jakobson, kes võitleb sakslaste võimu täieliku hävitamise ja kõigi sidemete katkestamise eest sakslastega, ka saksa pastoritega, leiab täie toetuse. Ka Jakobsoni võitlus eesti talurahva maaga varustamise eest väljendab rahva enese püüdlusi.⁸⁷

On huvitav, kuidas Granfelt määrab ära eesti kodanlike demokraatide sotsiaalse baasi. Granfelt kirjutab, et «rahvameelsed» (s. o. Jakobsoni pooldajad) peavad vajalikuks hoolitseda mitte niivõrd jõukate taluomanike, vaid rentnike ja talurahva maata enamiku olukorra parandamise eest ning seavad esikohale võitluse kogu talurahva maaga varustamise eest. Seni on ainult vaevalt arvestatav osa rahvast suutnud talud päriks osta. Enamik talurahvast asub alles rentnikena mõisamaal ja peab tasuma üha tõusvat renti. Seepärast peavadki rahvameelsed maaküsimust Eestis esmajärgulise tähtsusega probleemiks.⁸⁸ Oleme teisel märkinud, et «Sakala» agraarprogramm objektiivselt vastas eesti talurahva keskmiste kihtide huvidele.⁸⁹ Granfeltile antud informatsioonist võib järeldada, et talurahva keskmiste ja kehvamate kihtide kaitsmine oli C. R. Jakobsonil teadlikuks eesmärgiks. Samas tõestab Granfelti artikkel järjekordselt, kui suurt tähelepanu osutati Jakobsoni leeris toleaegeisele Iirimaa sündmusile. Granfelt kirjutab, et eesti rahvameelsete arvates talurahva viletsus ja maapuudus ei ole küll veel kaasa toonud selliseid nähtusi kui Iirimaa, kuid mõlema maa olukord olevat niivõrd sarnane, et siingi võivat samad sündmused korduda.

«Sakala» artiklite analüüsi alusel võime teha järelduse, et iirlaste vabadusvõitlusest eeskujule võtmise oli eesti rahvusliku liikumise radikaalses leeris korduvalt kõne all olnud.⁹⁰ Granfelti käsitlus tõestab, et eesti kodanlikud demokraadid olid tedagi informeerinud arutlusist, mis kaalusid üleminekut seniseilt võitlusmeetodeilt iirlaste eeskujule, s. o. hoopis revolutsioonilisele taktikale. Kodanlikud demokraadid olid Granfelti

⁸⁷ A. Gt., Kansallisesta liikkeesta Virossa. — «Valvoja» 1881, lk. 393—394; 1882, lk. 380.

⁸⁸ A. Granfelt. Kansallisen liikkeen nykyinen kanta Virossa. II. — «Valvoja» 1882, lk. 381.

⁸⁹ Vt. Põhijooni majandusliku mõtte ajaloost, lk. 191.

⁹⁰ Sealsamas, lk. 211.

informeerinud ka talurahvarahutustest Eestis (muide ka Kanepi pastori Holsti tapmisest) ja rõhutanud, et seisustevahelised vahekorrad Eestis on äärmiselt pinevad. Rahvas on nii vaenulik ja umbusklik sakslaste vastu, et viimastest usutakse aina halba. Sügisel 1881 olevat Eestis levinud nn. dünamiidihirm. Rahvas polevat paljudes kohtades julgenud kirikusse minna, sest arvanud, et sakslased võivad kirikud dünamiidiga mineerida ja inimesed õhku lasta.

Granfelt ütleb õigesti, et Baltimaade saksa seadustest ei pea eestlased mingit lugu. Neid ei peeta Baltimaade vabadusteks, vaid sakslaste eesõigusteks. Rahvas ja Jakobson ei taha midagi säilitada saksa seadustest (s. o. Balti erikorrast) ja neist midagi päästa, nagu soomlased seda eestlastele on soovitanud, vaid tahavad need hävitada ja asemele saada Venes kehtivad seadused (esijoones semstvod ja rahukohtud), mis annavad eestlastele võimaluse suuremaid õigusi saada ja sakslased tagaplaanile tõrjuda. Rahva poliitiliseks sooviks Eestis peab Granfelt laiaulatusliku kohaliku omavalitsuse taotlemist ja sakslaste täielikku väljatõrjumist haldusest ja kohtukorraldusest. Nende eesmärkide eest ongi võidelnud C. R. Jakobson. Korrates saadud informatsiooni, kirjutab Granfelt, et seni on venelased eestlastele sakslastevastases võitluses abiks olnud. Pärisorjusest vabastamine ja uued seadused 1860. aastail on kehtestatud Vene võimu poolt. Kroonumaadel on rendid talutavad, samal ajal kui saksa mõisnikud rahvast verd välja imevad. Seepärast on arusaadav rahva ja paljude haritlaste heatahtlik suhtumine venelastesse.⁹¹ Kuid Granfelt annab edasi ka Eestis kuulnud kriitika tsaarivalitsuse poliitika kohta. Ta ütleb, et Eestis valitseb rahulolematuse asjaoluga, et valitsus ei ole veel midagi teinud maata talurahva majanduslike hädade leevendamiseks. Ka seniseid poliitilisi reforme ei peetavat Eestis küllaldaseks, neile oodatakse ja loodetakse lisa. Kui seda ei toimu ja maakondade põhirahvastele ei võimaldata edenemist, kui alustatakse venestamist, siis sõprus venelaste vastu ei ole pikaajaline ja «rahvustunne, mis ju nii võimsalt on ärganud endistele rõhujatele vastupanemiseks, pöördub küll varsti ka uute rõhujate vastu.»⁹² Selliselt andis Granfelt edasi «Sakala» suuna tegelaste mõtteid. Sellist programmi Eestis muidugi trükiõnas avaldada ei olnud võimalik. Samuti polnud legaalses ajakirjanduses võimalik kirjutada, et tõsiselt mõtiskleti võitlusest iirlaste eeskujul.

Granfelti enda tõekspidamised on eesti «rahvameelsete» omist erinevad: tema pooldas ikkagi vanade olude, s. o. Balti erikorra kohandamist uutele nõudmistele ja arvas, et parem on lind käes kui kümme metsas. Samuti soovitas ta eestlastele ettevaatust

⁹¹ «Valvoja» 1882, lk. 388.

⁹² Sealsamas.

vene orientatsiooniga ja hoiatas Jakobsoni pahemale kaldumise eest, eriti aga iirlastest eeskuju võtmast.⁹³ Eri seisukohtadele vaatamata läbib Granfelti kirjutist lugupidav toon C. R. Jakobsoni vastu, keda ta ka oma hilisemas, 1883. a. kirjutatud nekroloogis nimetab eesti rahva sangariks.⁹⁴

Granfelti 1881. a. artikkel ei olnud vanasooime partei tegelastele vastuvõetav. See oli liiga Jakobsoni-sõbralik. Soome konservatiive häiris aga äärmiselt radikaalse kodanliku demokraatia tõusmine juhtivale kohale eesti rahvuslikus liikumises. J. R. Aspelin nimetab ühes kirjas H. Jannsenile C. R. Jakobsoni mõjulepääsu tulemusena Eestis kujunenud olukorda «äärmiselt raskeks ja ähvardavaks».⁹⁵

Sellises olukorras pidasid Soome konservatiivid vajalikuks astuda mõningaid samme eesti rahvuslikus liikumises toimuva võitluse mõjutamiseks.

Kaudselt võib selleks pidada juba neid innukaid küllakutseid Soome Kirjanduse Seltsi aastapäevale 1881. aastal, mida J. R. Aspelin ja A. Lönnbohm Tallinna laulupeol eesti nooremale haritlaskonnale üle andsid.⁹⁶ Lönnbohm tegi ettepaneku, et kõik eesti üliõpilased — neid oli tol korral 20 ümber — Soomet külastaksid.⁹⁷ Need kutsed väljendasid kindlasti siirast sõprust ja heatahtlikkust eestlaste vastu. Seda momenti rõhutab põhjendatult I. Harmas oma uurimuses. Kuid kahtlemata võis sel puhul kaasa mõjuda soov toetada konservatiivseid jõude Eestis.

Asi ei piirdunud ainult küllakutsetega. 1881. a. pöördui otseselt C. R. Jakobsoni poole tungiva soovitusel muuta oma poliitikat.

25. aprillil 1881 kirjutas Jakobsonile A. A. Borenius, arutades esialgu mõningaid sekeldusi «Sakala» tellimisega.⁹⁸ Kirja põhisaks oli «Sakala» sisulise külje analüüs. Märkides ära, et Eestis viibides on ta küllalt hästi näinud, kui sügavalt hierarhiline on alles Eesti ja Liivimaa vaimulike meelsus, ei olevat ta ometi nõus Jakobsoni suhtumisega kirikusse. Borenius kirjutas: «Kuid ma kardan, et «Sakala» hoiak selles küsimuses (s. o. kiriku asjades) ei kanna head vilja. Esimene samm eesti keele poliitilise ülevõimu kehtestamiseks saavutatakse kahtlemata siis, kui enamik kirikuõpetajakohti läheb eestlastele. Seega ei tule mitte kahetseda, vaid seevastu suureks õnneks pidada, kui paljud

⁹³ «Valvoja» 1881, lk. 394—395.

⁹⁴ I. Harmas. Tsit. käsikiri, lk. 144—145.

⁹⁵ KM KO, J. R. Aspelin H. Jannsenile I. XI 1881.

⁹⁶ I. Harmas. Tsit. käsikiri, lk. 207.

⁹⁷ SKSA, J. R. Aspelin vennale 9. VII 1880.

⁹⁸ KM KO, A. A. Borenius C. R. Jakobsonile 24. IV 1881. Borenius oli tellinud tagantjärele kõik «Sakala» aastakäigud ja nende eest ka raha ära saanud, kuid ajalehti pole talle saadetud. Korralikult sai ta kätte ainult jooksva aasta numbrid.

eestlased saavad õpetajakohtadele.» Jakobson oli teatavasti arvamusel, et see on ükskõik, kes kirikukantslist rahvast pimestab, saksa või eesti papp.

Teine «Sakala» seisukoht, mille vastu Borenius välja astus, oli ajalehe nõudmine vabastada koolid kiriku mõju alt ja seada nad ministeeriumi alla. Seegi nõudmine olevat Boreniuse arvates väär, sest saksa rahvuse poolt ei ähvardavat eestlasi mingi hädaoht, küll aga ähvardavat see tulevikus venelaste poolt. Viimaste vastu olevat protestantlik kirik kõige parem kaitse.

Lõpuks esitas Borenius üldistava põhjenduse oma eeltoodud «hoiatustele». Tema arvates ei tohtivat eestlased sisemiste vaenlaste, s. o. sakslaste vastu võidelda «võõra abiga», s. o. orienteeruda venelastele.⁹⁹

Me ei tea, kas Jakobson sellele kirjale üldse vastas. Võimalik, et mitte. Kuid on päris selge, et mingit leppimise soovitus kirikuga ta tõsiselt ei kaalunudki. Konservatiivne Borenius nägi kirikus soome kodanluse kõige paremat tuge. Jakobsonile oli aga võitlus kiriku vastu eesmärgiks omaette, mida ta mõistis hoopis laiemalt kui ainuüksi võitlust saksa pastorite vastu. Jakobson pidas teatavasti esmajärguliseks poliitiliseks ülesandeks «lugupidamist vaimulikkude vastu igapidi alt ära õonestada, kes ju igalpool inimesesoo katk on, mida aga meil veel õigeks ei peeta»¹⁰⁰.

Võitlus kooli vabastamise eest kiriku mõju alt, võitlus ilmaliku hariduse eest oli samuti üks keskseid Jakobsoni programmilisi nõudmisi. Ka suhtumine balti sakslastesse, esijoones balti-saksa aadlikesse oli Jakobsonil diametraalselt erinev soomlaste omast. Jakobson ei pidanud sakslasi «sisemisteks vaenlasteks», vaid võõrasteks vallutajateks — kunagiste anastajate järeltulijaks, kellest on tarvis lahti saada. On selge, et Jakobson ei saanud Boreniuse soovitusi arvestada.

Kaks päeva pärast esimese kirja ärasaاتمist kirjutas Borenius Jakobsonile uuesti, põhjendades seda asjaoluga, et tema eelmist kirjutist võidavat ehk valesti mõista.¹⁰¹

Borenius tõstab kõigepealt esile juba eelmises kirjas tüütuseni korrutatud mõtte, et venelased olevat eestlastele suuremad vaenlased kui sakslased, ja püüab seda pealetükkivalt kaitsta. Selle arvamuse kordamiseks poleks uus kiri muidugi mitte vajalik olnud. Miks Jakobsoni poole uuesti pöörduiti, see selgub kirja järgnevaist lõikudest. Borenius rõhutab neis, et kiri pole mitte ainult tema isiklik mõtteavaldus, vaid sündmuste areng Eestis ei olevat üldse enam vastuvõetav «soomlastele». Soomes olevat

⁹⁹ KM KO, A. A. Borenius C. R. Jakobsonile 24. IV 1881.

¹⁰⁰ KM KO, C. R. Jakobson J. Kölerile 4. X 1877.

¹⁰¹ KM KO, A. A. Borenius C. R. Jakobsonile 27. IV 1881.

alati väga hoolikalt püütud vene mõju vastu võidelda ja vene keele levikut takistada. «Me ei või seepärast mitte ilma suurima rahutuseta vaadata erinevale tegutsemisviisile vennasrahva juures.» Ja edasi: «Mis siin on välja öeldud, pole, nagu Teie hästi teate, mitte üksikarvamus, vaid seda jagavad kõik soome patriooidid.»¹⁰² Seega kriipsutab Borenius alla, et «kõik soome patriooidid» on «Sakala» poliitika ja võitlustaktika vastased. «Soome patriootide» all oli mõeldud muidugi soome kodanlikke poliitikuid. Borenium kirja saab mõista ainult nii, et see oli «soome patriootide» hoiatuseks Jakobsonile ja üleskutseks loobuda senisest võitlustaktikast. Kas Jakobson sellelegi kirjale vastas, me ei tea. Kuid oma tegutsemist ta siitkaudu mõjutada ei lasknud. Tulemused avaldusid varsti. 1881. a. sagesid soome ajakirjanduses avalikud Jakobsoni-vastased kirjutised, kusjuures üsna paljude nende teravalt vaenulike kirjutiste autor oli Borenium. Tema esimene sellekohane artikkel ilmus vastusena A. Granfeltile. Borenium oli äärmiselt häirinud Granfelti lugupidav toon C. R. Jakobsoni suhtes. Ta leidis, et Granfelt olevat eesti rahvuslikust liikumisest valesti aru saanud ja seda vääriti valgustanud. Boreniume käsituse järgi olevat rahvuslik liikumine Eestis põhiliselt Jannseni ja Hurda teene. Jannseni varasest tegevusest kirjutab ta ülistavalt, pidades teda eesti rahva esimeseks äratajaks, kuid on sunnitud mõnma, et Jannseni liit saklastega ei olnud Eestis populaarne. Borenium heidab Granfeltile väga teravalt ette Hurda paigutamist Jannseni leeri. Ilmselt loeti sellal Soomes müüda-vusloo paljastamise tagajärjel Jannsenit niivõrd diskrediteeritud tegelaseks, et sidemeid temaga sobivaks ei peetud. Borenium jätkab, et põhitööd rahva hariduse alal Eestis tegevat praegu J. Hurt ja tema mõttekaaslased. Borenium toob rea detaile Hurda kavatsusest ajalehte «Mesilane» välja andma hakata, mida «Sakala» ilmumine tõkestanud, ja tema hilisemast avalikust lõhest «Sakala» toimetajaga.¹⁰³ Need näitavad, et Boreniumel pidi olema tihe isiklik side kas Hurda endaga või tema lähedaste sõpradega, kellelt ta informatsiooni hankis.

Muide — J. Hurdasse suhtusid teisedki vanasooe partei liikmed väga suure lugupidamisega.¹⁰⁴

Borenium teeb üldse Granfeltile etteheiteid liigse sakslaste toetamise pärast. Boreniume järgi lasub kogu süü puhkenud tülis Jakobsonil. Viimast iseloomustab ta auahne isikuna, kes iga hinna eest tahtvat eesti rahva ainujuhiks saada ja selle tõttu kõigi teiste vastu intrigeerivat. Ometi mõnab Borenium, et kahe rahvusliku liikumise suuna vastuolu ei ole ainult isiklik tüli, vaid on tingitud maailmavaatelisest erinevusest. Olulised lahku-

¹⁰² KM KO, A. Borenium C. R. Jakobsonile 27. IV 1881.

¹⁰³ «Valvoja» 1881, lk. 445—448.

¹⁰⁴ Vt. näiteks KM KO, J. Krohn J. Hurdale 11. VII 1881.

minekud mõlema suuna vahel ilmnevat usu- ja poliitilistes küsimustes. Jakobsoni suhtumine usuküsimusse olevat tõesti omane kõigile vabameelsetele poliitilistele suundadele, kuid vaenu kiriku vastu ei tohtivat teha eesti rahvusliku liikumise peatunnuseks, nagu seda tahtvat Jakobson. Sellega ei saavat Hurt kuidagi nõustuda. Boreniuse informatsiooni järgi ei kirjutanud Hurt 1881. a. palvekirjale alla sellepärast, et palvekirjas nõuti koolide viimist kiriku alt ministeeriumi alla. Hurdale mittevastuvõetavad olnud ka palvekirjapunktid, milles nõuti Venemaa eeskujul rahukohtute sisseseadmist ja politseikorralduse muutmist.¹⁰⁵

Asjaolu, et eesti kodanlik demokraatia osutas vajadusele laialdasemalt õppida vene keelt, kutsus esile Boreniuse teravaid etteheiteid. Surmapatuks peab ta H. Treffneri väljendust, kes olevat öelnud, et iga inimene, kes tahab olla haritud, peab oskama kahte keelt: emakeelt ja riigikeelt.¹⁰⁶ Borenius arvab, et ainult «sõge viha» sakslaste vastu võivad selliseid nõudeid esile kutsuda. Tema artikli peamõte väljendub kokkuvõttes, milles avaldatakse sügavat kahetsust, et eesti rahvuslik liikumine on läinud usuvastase ja venesõbraliku Jakobsoni kätte.

Millest oli tingitud Boreniuse artiklis avalduv soome kodanluse — võiks tõesti öelda — «sõge viha» vene keele ja vene mõjude vastu, saab selgeks, kui lugeda sedasama «Valvojat», kus Boreniuse artikkel ilmus. Soome kodanluse šovinistlikku iseloomu omandav võitlus vene keele vastu ei olnud kaugeltki võitlus ainult slavofoolide ja tsaarivalitsuse venestustendentside vastu, vaid oli nähtavasti olulisel määral võitlus vene eesrindliku ühiskondliku mõtte võimaliku mõju vastu Soomes. Just neil aastail pidas «Valvoja» vajalikuks avaldada teravaid artikleid vene revolutsioonilise demokraatia vastu. On üsna arusaadav, et parem vene keele oskus oleks tugevdanud vene progressiivsete jõudude mõju Soomes.

1881. a. teravaid sündmusi Eestis, võitlust Eesti Kirjameeste Seltsis ja dramaatilist seltsi juhtkonna vahetust jälgisid soome kodanlikud ringkonnad suure tähelepanuga ja valgustasid neid ajakirjanduse veergudel üsna üksikasjalikult. Informatsiooni sündmustest Eestis saadi esijoones «Sakalast» ja «Eesti Postimehest», kuid kindlasti ka kirja teel mõttekaaslastelt Eestis.

Kirjameeste Seltsi tüli oli käsitletud juba eeltsiteeritud Granfelti ja Boreniuse artiklites, kusjuures esimene püüdis neutraalse kõrvaltvaatajana sündmusi valgustada, teine aga võttis selgekujuliselt Jakobsoni-vastase hoiaku. Kirjameeste Seltsis toimunud lahkelist, eriti aga Soome auliikmete demonstratiivsest lahku-

¹⁰⁵ Et Hurt 1881. a. oli kohtu- ja politseireformi vastane, selle kohta senistest allikatest teateid ei olnud.

¹⁰⁶ «Valvoja» 1881, lk. 448.

misest siis, kui seltsi etteotsa sai C. R. Jakobson, oli kirjutis ka ajalehtedes «Uusi Suometar»,¹⁰⁷ «Helsingfors Dagblad» ja «Hämeen Sanomat».¹⁰⁸ Viimane esindas Jakobsonile sõbralikku suunda. Terav poleemika Kirjameeste Seltsi küsimuses tekkis ajalehe «Hämeen Sanomat» veergudel.¹⁰⁹ Siinsete artiklite põhiliseks autoriks oli C. G. Svan, osa kirjutisi on aga anonüümsed.

Soome auliikmete lahkumine Eesti Kirjameeste Seltsist oli muidugi avalik Jakobsoni-suuna vastane demonstratsioon. Kõike eelöeldut arvestades on see samm arusaadav. Sündmus ise kutsus Soomes esile suurema vastukaja kui Eestis. Selle kohta ilmus ajalehes «Hämeen Sanomat» 30. septembril 1881 sõnum, et keegi Eesti Kirjameeste Seltsist lahkunud liikmeist olevat kirjutanud soome auliikmeile ja õhutanud neid seltsist välja astuma.¹¹⁰ See sõnum häiris äärmiselt A. A. Boreniust, kes teravatoonilises kirjas toimetusele andis edasi ühe lahkunud EKS-i juhatuse liikme seletuse, milles rõhutati, et juhatusel ei ole kerkinud mõtetki «lugupeetud soome velledele ette kirjutada, mida need peaksid tegema.»¹¹¹ «Hämeen Sanomate» kirjasaatja vastab, et A. A. Boreniuse ja tema eesti sõprade etteheide on tehtud valel aadressil. 30. septembri sõnumis pole juttu olnud lahkunud juhatuse liikmete kirjast, vaid kellestki lahkunud liikmest — viimaseid on aga 60.¹¹² Seega jääb ajaleht oma endise väite juurde, et keegi eesti kodanlik-klerikaalse suuna tegelastest õhutas 1881. a. soome auliikmeid Kirjameeste Seltsist lahkuma.¹¹³ Uheks selliste kirjade autoriks võis olla Harry Jannsen, kes pidevalt informeeris soomlasi poliitilistest oludest Eestis. Osutades sündmustele Eesti Kirjameeste Seltsis, märgib H. Jannsen ise ühes kirjas Hurdale: «Sa leiad siin ühe pikema kirja, mis ma Aspelinile tema poolt tulnud kirja vastuseks olen üles pannud. Minu arvates on hää ja tarvilik, et nimelt Sina selle vastusega tutvaks saad ja seepärast palun loe tema läbi. Meie peaksime ülepea palju enam teine

¹⁰⁷ Vt. «Uusi Suometar» 1881. nr. 37, 44, 53, 69, 228, 262.

¹⁰⁸ «Helsingfors Dagblad» 1881, 20. ja 23. IX.

¹⁰⁹ Ajalehe toimetaja, liberaalne aadlik Uno v. Schrowe võttis vastu korduvalt ja võõrustas väga sõbralikult eestlasi oma kodus. Ei ole selge, kuid võrd tema isiklikult määras ajalehe suunda. Kuid temalt pärines sõbralik kiri Jakobsonile, milles tehti ettepanek ajalehtede vahetuseks. Olgu meenutatud, et ka M. Veske oma Soomes käigu puhul oli hämelaste üliõpilaskonna külaliseks.

¹¹⁰ «Hämeen Sanomat» 1881, nr. 41. Tõenäoliselt võiks soomlaste väljastumise kohta Eesti Kirjameeste Seltsist leida veel materjali Soome Kirjan-duse Seltsi arhiivist.

¹¹¹ Sealsamas, nr. 44.

¹¹² «Hämeen Sanomat» 1881, nr. 45.

¹¹³ Vt. «Sakala» 1881, nr. 37; Fr. Tuglas. Eesti Kirjameeste Selts, lk. 133. Tuglas kirjutab, et pole teada, kas soome auliikmeid seltsist lahkuma innustati või mitte. Eelöeldut arvestades võiks arvata, et seesuguseid katseid oli.

teise arvamistest ja töödest osa võtma, et kõik ühendatud meelel ja mõttel sünnib, mis juba hää tükike «organisatsioon» oleks.»¹¹⁴

Omalt algatusel hankisid kirja teel andmeid võitluse kohta Kirjameeste Seltsis ka soome tegelased ise. Nii kirjutas O. Lönnbohm 1881. a. J. Hurdale: «Mõnus oleks midagi jälle kuulda E. K. Seltsi lahkumisest, aga küll ma tean, et ma ei teie, pastori, käest palju teada saaks sellest, sest teie olete liig tark ja hell isamaa sõber, aga mõne muu käest. Meil vaieldakse ka ajalehtedes J. W.J:st ja J. R. J:st (peab olema C. R. J. — L. L.). Granfelt, U. Suometar ja Swahn on juba häälitsevad, minu kurk ja lahjad sõrmed sügelevad ka juba.»¹¹⁵

Kui jahe oli sel ajal suhtumine Jakobsonisse teatud soome ringkondades, seda näitab Snellmani juubeli ettevalmistamisega seotud tervitustelegrammide asi. Nagu kirjutab Svan, oli J. R. Aspelin teatanud juubelist Eestisse «jannsenistidele» ja palunud neid saata tervitustelegramm Snellmanile. Nähtavasti oli C. G. Svan avaldanud mõtte, et vastav soov tuleks esitada ka «Sakala» toimetajale, kuid peakomitee ei tahtnud seda ametlikult teha ja Aspelin ammugi mitte. Svan märgib, et peakomitee olevat siiski temale ülesandeks teinud Snellmani juubelist «Sakala» toimetajale teatada, mida viimane tegigi, märkides sealjuures: «Oleks hea, kui samale telegrammile võiks lisada Kreutzwaldi nime.»¹¹⁶ Ilmselt tahtis Svan sel teel saavutada Jakobsoni tervitusele suuremat kaalu. Pikemalt oli Svan episoodist telegrammidega kirjutanud M. Veskele. Kiri pole aga kahjuks säilinud.

Kui Jakobsoni mõjutamise katse A. A. Boreniuse kaudu ebaõnnestus ja kui soome auliikmete lahkumine Eesti Kirjameeste Seltsist ei saavutanud ikkagi soovitud efekti, siis algatasid soome kodanlikud ringkonnad 1881. a. veel ühe ürituse, millega kavatseti mõjutada sündmuste arengut Eestis. Peaosa selles ürituses oli ette nähtud Harry Jannsenile. H. Jannseniga oli tihedas sõprusvahekorras J. R. Aspelin. Oma kirjades informeeris ta H. Jannsenit pidevalt poliitilisest olukorrast Soomes ja soovitas viimasel Soome olusid hoolega jälgida. H. Jannsenile kui «Eesti Postimehe» ajutisele toimetajale soovitas ta pidevalt võtta poliitiliste probleemide lahendamisel eeskuju Soomest, mille olusid ta eesti omadega ekslikult täiesti analoogiliseks pidas. 1. nov. 1881 kirjutas näiteks Aspelin: «Ma kahetsen väga, et Sa nii vähe aega Soomele võid ohverdada. Sotsiaalsed olud siin ja seal on ju nii sarnased kui ei kuskil maailmas ja meie õnnelikumate

¹¹⁴ KM KO, H. Jannsen J. Hurdale 1. V s. a. Kirja järgnevas osas on otseselt juttu Kirjameeste Seltsist.

¹¹⁵ KM KO, O. Lönnbohm J. Hurdale okt. 1881.

¹¹⁶ KM KO, C. G. Svan C. R. Jakobsonile 18. V 1881.

institutsioonide tundmise kaudu võiksid Sa oma otsustes sealsete kohta kindlasti löögivõimsam olla.»¹¹⁷

Märkisime juba, et Harry Jannsen kujundas oma «baltlase» kontseptsiooni soome konservatiivide mõjul ja asus propageerima ideed, mille kohaselt Baltimaade rahvad peavad end esijoones tundma baltlastena ja kaitsma ühiselt Baltimaade eriseisundit ning alles siis eestlaste, lätlaste või sakslastena. Selle Baltimaade oludes täiesti ebareaalse mõtte praktilisest rakendamisest lootis Yrjö-Koskinen kogu Eesti poliitilise elu uuendamist. Oma Soomest laenatud kontseptsiooni kavatses Harry Jannsen levitada hakata saksakeelse ajalehe «Die Heimath» kaudu, mille eeskujuks oli rootsikeelne vanasoomlaste leht «Morgonbladet».

Ajalehe väljaandmise suhtes oli Harry Jannsen pikemalt nõu pidanud vanasoomse partei tegelastega. Enne järjekordset sõitu Soome 1881. a. (Soome Kirjanduse Seltsi juubelile) kirjutas H. Jannsen uue ajalehe väljaandmise kavatsusest B. F. Godenhjelmile: «Kui ma siis jälle koju pöördun, saab loodetavasti alustada teravat ja saagirohket sõjakäiku germaanluse vastu, sest plaan, millest ma Sulle põhijoontes teatasin, hakkab ikka enam realiseeruma.»¹¹⁸ Sama aasta lõpul saatis ta ajalehe projektid R. Aspelinile, kes asjast oli juba enne informeeritud. H. Jannsen palus Aspelini kaasa aidata «Die Heimathile» kaastöölise ja kirjasaatja otsimisel Soomest. Erinevalt omaaegselt põiklevast ja külmalt viisakast vastusest C. R. Jakobsonile asus Aspelin H. Jannseni mõtet väga soojalt toetama ja saatis prospektid edasi Soome suurematele ajalehtedele. «Uusi Suometar» avaldas nende kohta kirjutise üleskutsega «Die Heimathit» tellida. Aspelin märgib, et «Uusi Suometari» artikli «autoriks on küll vist kas Borenius või Granfelt. Nemad ja Lönnbohm (...) on meie kõige suuremad Eesti sõbrad ja on üldse Sakala vastu, kellel avalikult on üksainus kaitsja».¹¹⁹ (Mõeldud on Svani.) Aspelin asus innukalt «Die Heimathile» regulaarset kaastöölist otsima. Ta pidas nõu mitmete vanasoomse partei tegelastega võimaliku «Die Heimathi» kaastöölise asjus. Hinnates küsimust tähtsaks, kaaluti Soomes mitmeid kandidaate. Godenhjelmi kohta arvati, et tal ei olewat küllaldest poliitilist silmaringi. O. Donneril ei olnud Riigipäeva liikmena mahti korrespondendina tegutseda. «Uusi Suometari» toimetaja Löfgren toetas üritust, kuid ei saanud ajapuudusel korrespondendi kohustust enda peale võtta. Lõpuks jäädi peatuma jurist E. A. Forselli (Porvoo konsistooriumi sekretär) juurde, kes oli olnud «Morgenbladeti» esimene toimetaja.¹²⁰

¹¹⁷ KM KO, J. R. Aspelin H. Jannsenile 1, XI 1881.

¹¹⁸ Vt. KM KO, H. Jannsen B. F. Godenhjelmile 11. VII 1881.

¹¹⁹ Sealsamas, J. R. Aspelin H. Jannsenile 14. I 1882. Aspelin mõönab selleski kirjas oma «Sakala»-vaenulikul positsioonil asumist.

¹²⁰ KM KO, J. R. Aspelin H. Jannsenile 4. II 1882.

Enne seda «Die Heimat» veergudel ilmunud artiklitega Soome kohta polnud Aspelini sugugi rahul. H. Jannsen oli nende jaoks materjali hankinud rootsikeelsest ajalehest «Helsingfors Dagbladet». Keelelistel põhjustel ei saanud ta vabalt kasutada soome ajalehti. Aspelini see häiris ja ta soovitas parem juba tuua informatsiooni Soome kohta «Novoje Vremja» järgi, kus toimetuses töötavat Soomest pärinev «fennomaan» Jakoblev.¹²¹

«Die Heimathi» iga ei olnud pikk. Soomest ülevõetud poliitiline kontseptsioon ei leidnud Eestis toetajaid. Sellel ei olnud pooldajaid ei eestlaste ega sakslaste hulgas. Ajaleht jäi varsti seisma. Eesti poliitika mõjutamine selle kaudu ei osutunud võimalikuks. Harry Jannseni ajalehe ainsaiks tõsiseiks toetajaiks olid olnud soomlased.

1881. aastal on täheldatav veel üks oluline Soome-poolne püüdlus Eestiga sidemeid tihendada ja katse luua aktiivseks poliitiliseks koostööks sobiv organisatsiooniline vorm. Sel aastal toimus Soome Kirjanduse Seltsi 50 aasta juubel, millele oli Eestist kutsutud külalisi nii laulupeol kui ka ametliku kutse kaudu 1881. a. algul. Juubeli tähtpäev oli eesti tegelastele ebasobiv, sest just samal ajal pidi toimuma eesti seltside saadikute audients tsaari juures, kellele taheti üle anda palvekiri eesti kodanlike demokraatide poolt sõnastatud nõudmistega. J. Hurt, C. R. Jakobson, M. Veske — rahvusliku liikumise juhtivad tegelased — ei saanud Soome sõita. Kaheteistkümmeliikmeline Eesti delegatsioon Soome Kirjanduse Seltsi juubelile (nende hulgas M. Jürmann, M. Lipp, M. J. Eisen, A. Möttus, J. Bergmann, Harry Jannsen, F. V. Ederberg, H. Treffner) ei olnud väga kaalukas. Enamik selle liikmeid kuulus nooremate kodanlik-klerikaalse suuna pooldajate hulka.

Soomes oli Kirjanduse Seltsi liikmete «estofiilide» hulgas tekkinud mõte kasutada eestlaste Soomes viibimist «Eesti keele sõprade» seltsi loomiseks. I. Harmas kirjutab soomepoolsete allikate najal, et küsimus seltsi asutamisest ja edasisest ühisest kultuuritööst olevat esmakordselt ametlikult kõne all olnud Soome Kirjanduse Seltsi 16. märtsi koosolekul, omavahel arutatud kavatsust juba varemgi.¹²² Sama kinnitab M. J. Eisen oma mälestustes. Eiseni arvates polevat sel kavatsusel olnud mingit poliitilist tagamõtet, soovitud ainult kultuuriliste harrastuste ja sidemete tugevdamist.¹²³ Võib siiski oletada, et Soome poolel oli ka teisi kaalutlusi. Me nägime, kui aktiivne oli sellal Soomes huvi Eestis toimuva poliitilise võitluse vastu, kuidas Soomes teravalt ja selgelt võeti seisukohad Eesti poliitiliste eri voolude poolt või vastu. Soomepoolne aktiivsus avaldus Jakobsoni mõjutamise

¹²¹ Tervitus lahe tagant, lk. 62; I. H a r m a s. Tsit. käsikiri, lk. 209—210.

¹²² I. H a r m a s. Tsit. käsikiri, lk. 209—210.

¹²³ Tervitus lahe tagant, lk. 62

katsetes kirjavahetuse kaudu, Jakobsoni-vastaseis ajakirjanduslikes väljaastumistes ja «Die Heimathi» asutamise toetamises. On tõenäoline, et 1881. a. plaanitud Eesti-Soome seltsi asutamine on üks lüli selliste sammude ahelas.

Soomepoolsed materjalid seltsi asutamise kavatsuse kohta vajavad muidugi täiendavat uurimist. Et soome kodanluse mõningais ringides kaaluti tõsiselt Soome-Eesti ühise poliitilise tegutsemise võimalusi, see polnud ainuüksi «sonimine», nagu arvab poliitiliselt naiivne Eisen. Vastupidist tõestab kas või eespool iseloomustatud soome kodanluse silmapaistva juhi Yrjö-Koskineni väljendus jutuaajamisel K. A. Hermanniga 1880. a. Yrjö-Koskinen oli rõhutanud, et eestlased ja soomlased peaksid kokku hoidma, kui Vene riik laguneb. Samuti tunnetati vajadust arutada seltsi asutamisega seotud küsimusi «salakoosolekul», kultuurilise lähenemise probleeme oleks võinud avalikult kõne alla võtta Kirjanduse Seltsi juubelil.

I. Harmas kinnitab, et kavatsetava seltsi asutamise koosolekust Kirjanduse Seltsi juubeli ajal võtnud ainsana eestlastest osa H. Jannsen.¹²⁴ M. J. Eiseni mälestuste järgi olevat aga restorani «Alppila» seks puhuks kokku kutsutud kõik pidulised-eestlased.¹²⁵ Kes neist tegelikult koosolekul viibisid, sellest on Eiseni ebamäärase sõnastuse järgi raske aru saada. Koosolekut kirjeldab ta aga nii detailselt, et tema isiklikus osavõtus sellest ei saaks olla kahtlust. Võimalik aga, et tegemist on kahe koosolekuga, et H. Jannseniga, keda soomlased täielikult usaldasid, toimus mingi erinõupidamine.

Soomlaste poolt viibisid «Alppilas» koosolekul Y. Yrjö-Koskinen, B. F. Godenhjelm, A. A. Granfelt, G. Svan, J. R. Aspelin, H. Appelgren-Kivalo, A. A. Borenus, A. Genetz, K. Koskimies, T. Schwindt, J. Lyly jt.

Koosolekut on nimetatud «Alppila» salakoosolekuks, sest see peeti registreerimatult ja lukustatud uste taga. Eisen arvab, et polevat olnud kavatsust mingit poliitilist koosolekut pidada, vaid ainult kultuurilisi küsimusi arutada. Kardetud aga, et Vene võimud võiksid kahtlustada, et nõupidamine on poliitiline salasepitisus Eesti-Soome ühisriigi asutamiseks. Et vene sandarmid ei juhtuks tulema, «istusime lukustatud uste taga», kirjutab M. J. Eisen.¹²⁶

Eiseni kirjelduse järgi olid asutamiskoosolekul ometi kõne all mitte ainult kultuurilise lähenemise küsimused. «Kultuurilise töö kõrval püüdsid mõned koosolijad töökavasse majandustki võtta. Mitte ainult selles mõttes, nagu Lönbohmi esitas, et eestlased lasku kirjandust Soomes trükkida, kus tsensuur niisuguseid

¹²⁴ I. H a r m a s. Tsit. käsikiri, lk. 210.

¹²⁵ Tervitus lahe tagant, lk. 62.

¹²⁶ Tervitus lahe tagant, lk. 62.

raskusi ei tee kui Eestis, et soovitati isegi Eesti ja Soome vahe-
list kaubandust hõimurahvaste kätte. Harry Jannsen katsus pro-
pagandat koguni «Linda» seltsile teha. Teised jälle töid eesti
patronaadi-õiguse päevakorraks.»¹²⁷ Need katkendlikud märkused
näitavad ometi, et koosolekul nii Eesti sisemised poliitilised olud
kui ka Soome-Eesti suhtlemise majanduslik-poliitiline külg kõne
all oli. Ka I. Harmas kirjutab, et osa koosolijaid pidas liiga
kitsaks tööplaani, mis rajanes ainult kultuuritööl, ja tõstis esile
majandusliku koostegutsemise vajaduse.¹²⁸ Need suunad koos-
olekul siiski enamust ei saanud.

Koosolek ise jäi ühekülgsele soomepoolseks. Eesti kodanluse
mõjukaist juhtidest kedagi kohal ei olnud. H. Jannsenit hindasid
soomlased küll kõrgelt ja lootsid temast palju, Eestis ei olnud
tal aga kuigi suurt kaalu ka mitte kodanlik-konservatiivses leiris.

Nõupidamisel otsustati lõpuks Soome-Eesti selts asutada ja
seltsi põhikirja väljatöötamine tehti ülesandeks C. G. Svanile.
Tema koostatud projekt — meil ei ole seda kahjuks kasutada —
ei leidnud heakskiitu. See on arusaadav. Svani seisukohad Eesti
küsimumses erinesid põhjalikult Koskineni, Aspelini, Godenhjelmi,
Boreniuse jt. omadest. Svan olevat põhikirja hiljem koos Gran-
feltiga mitu korda ümber töötanud, kuid nagu I. Harmas kirjel-
dab, tüdinud ta lõpuks sellest ja asi jäänud soiku. Tegemist pole
muidugi ainult Svani tüdimusega. Soome konservatiivse kodan-
luse juhtide poolt plaanitsetud Eesti-Soome seltsiks ei olnud
1880. aastate algul reaalselt alust, kuna sellesse seltsi ei oleks
koondunud demokraatlikke jõude ei siit- ega sealtpoolt Soome
lahte. Küll aga osutus progressiivseks Eesti ja Soome ühise
kultuurilis-poliitilise organiseeritud tegutsemise mõte, eriti tea-
duslik uurimistöö keele, folkloori, etnograafia alal. See külg jäigi
järgnevatel aastakümnetel Eesti-Soome suhetes domineerima.
Kitsast «Eesti keele sõprade» seltsi plaanist kasvas välja idee
teadusliku soome-ugri seltsi loomiseks, mis 1883. a. asutati ja
mille tegevus rahvuskultuuriliste uurimuste alal on olnud suure
ja püsiva väärtusega.

* *
*

Jääks üle valgustada veel üht episoodi, mis kinnitab mitmeid
eespool esitatud mõtteid.

19. märtsil 1882 suri C. R. Jakobson. Vapustavast sündmu-
sest teatas Soome Granfeltile telegrammiga nähtavasti M. J. Ei-
sen. Granfelt saatis Tartusse M. Veskele telegrammi ja palus, et
Jakobsoni hauale asetataks matustel pärg soome üliõpilaste
nimel. Veske oli aga juba Jakobsoni haiguse ajal sõitnud Kurg-

¹²⁷ Tervitus lahe tagant, lk. 62.

¹²⁸ I. Harmas. Tsit. käsikiri, lk. 210.

jale ja telegrammi sai 26. märtsil Veske korterist kätte sinna juhuslikult läinud üliõpilane Raska. Eisen kirjutas Granfeltile samal päeval, et Veskele on küll telegramm järele saadetud, aga see jõuab vaevalt pärale. Tartust enam Kurgjale sõita ei jõua — matuselised olid juba eelneval päeval ära sõitnud. «Siiski võib olla, et Teie soov osalt ometi Dr. Veske poolest on täidetud. Nagu ma nimetasin, telegrahveerisin ma temale, et ta soovi kuidagi viisil püüaks täita. Kui ta Väandras kusagilt mõne pärja juhtub saama, siis paneb ta selle vististe soomlaste nimel hauale. Paela, valget ja sinist ei ole temal seal aga küll mitte saada. Niisama ei tea Veske mitte, et pärg Soome üliõpilaste nimel hauale peab pandama, sest seda ei seisnud Dr. Veskele saadetud telegrammis mitte.»¹²⁹ Soomest oli telegramm saabunud niivõrd moonutatud kujul, et Tartus seda esialgu dešifreerida ei suudetud.

Paari päeva pärast saadab Eisen järgmise kirja Granfeltile: «Ehk meie siit Tartust pühapäev Dr. Veskele järele telegrahveerisime ja teda palusime, et tema Soomlaste nimel pärja Jakobsoni hua peale paneks kui ka mõne sõna kõneleks, ei ole see temal ometi mitte võimalik olnud, sest et ta meie telegrammi mitte matuse ajaks kätte ei ole saanud.»¹³⁰ Samast kirjast saame teada, et Jakobsoni matuseks on läkitatud veel telegramm Viiburist, kuid seegi ei jõudnud pärale.

Need sõnumid vajavad analüüsimist. Jakobsoni surma puhul ei saada kaastundetelegrammi Soome Kirjanduse Selts, kus juhtivaiks tegelasteks olid vanasooe partei liidrid. Pärja paluvad panna soome üliõpilased, seda kriipsutab Granfelt eriti alla. Meenutagem, et Veske oli leidnud Soomes sooja kontakti mõningate üliõpilasringidega, kes Jakobsonile ja «Sakalale» poolehoidu avaldasid. Üks telegramm oli Viiburist. Kahjuks ei ole teada, kellelt. Teada on aga, et Viiburi üliõpilaskond oli sellal Soomes üks radikaalsemaid. Tundub, et soome konservatiivse kodanluse juhid ei tahtnud reageerida C. R. Jakobsoni surmale kaastundeavaldusega.

Jakobsoni surmast kirjutas pikemalt A. A. Granfelt. Osutades Jakobsonile kui väljapaistvale poliitilisele võitlejale ja tõelisele ning tunnustatud rahvajuhile suurt lugupidamist, märkis Granfelt, et Jakobsoni matusele oli saabunud esindajaid kõikjalt, ainult sakslastest ja soomlastest ei kuulnud midagi.¹³¹

Seegi tõestab, et soome konservatiivne kodanlus oli 1882. a. üsna selgesti tõmmanud piiri enda ja eesti kodanliku demokraatia vahele. Seevastu oli viimasel tekkimas poolehoidjaid soome radi-

¹²⁹ KM KO, M. J. Eisen A. A. Granfeltile 14. 26. III 1882.

¹³⁰ Sealsamas, M. J. Eisen A. A. Granfeltile 20. III 1. IV 1882.

¹³¹ A. G[r a n f e l]t. Kansallisen liikkeen nykyinen kanta Virossa. — «Valvoja» II 1882, lk. 358.

kaal-demokraatlikes ringides, mis 1880. aastate algul hakkasid organisatsiooniliselt konsolideeruma.

Eelnevad märkmed eesti rahvusliku liikumise kahe suuna võitluse kajastusest Soomes aastatel 1878—1881 näitavad, et vastavalt soome kodanluse kihistumisele oli Soomes kujunenud nii eesti kodanlik-klerikaalse kui ka kodanlik-demokraatliku suuna pooldajaid. Radikaalse kodanlik-demokraatliku suuna mõjulepääs Eestis ei olnud meele järgi soome konservatiivsele kodanlusele, kes ei jäänud Eesti sündmuste puhul ainuüksi pealtvaataja ossa, vaid püüdis astuda mõningaid samme oma eesti mõttekaaslaste toetamiseks ja tegi katset mõjutada eesti talurahva demokraatlikku juhti C. R. Jakobsoni senisest mõõdukamale tegevusele. Need katsed ja soomlaste poolt pakutud poliitiline programm, mis oli Eesti olude jaoks ebareaalne ja mille teostajaks pidi saama H. Jannsen, jäid praktiliste tulemusteta.

1880. aastatel muutus eesti rahvuslik liikumine oma olemuselt. Kapitalismi lõplik võidulepääs, klassivastuolude teravnemine ja proletariaadi võitluse aktiveerumine juba kodanliku ühiskonna raamides, aga samuti tsarismi venestuspoliitika lõid uue sotsiaal-poliitilise olukorra. Sel taustal muutus ka Soome-Eesti suhtlemine, milles varsti olulise koha omandasid proletaarse solidaarsuse alusel kujunevad eesti ja soome tööliklassi sidemed. See on aga juba uus probleem.

О ПОЛИТИЧЕСКИХ СВЯЗЯХ ЭСТОНСКИХ И ФИНСКИХ ОБЩЕСТВЕННЫХ ДЕЯТЕЛЕЙ В КОНЦЕ 1870-х, В НАЧАЛЕ 1880-х ГОДОВ

Л. А. Лооне

Резюме

Статья является продолжением исследований автора о политических связях эстонского и финского национальных движений. В настоящей статье рассматриваются отношения руководителей эстонского и финского движений в конце 1870-х и в начале 1880-х годов. Автором использовано значительное количество финских источников.

Автор выявляет отношение политических руководителей финской буржуазии к возникшим в эстонском национальном движении двум направлениям: консервативно-клерикальному и радикальному, буржуазно-демократическому. В соответствии с дифференциацией финской буржуазии в Финляндии появились сторонники того и другого направления.

При посещении эстонских певческих праздников в 1879 и

1880 г. финские гости могли убедиться, что руководящие позиции в эстонском национальном движении к этому времени перешли к буржуазным демократам. Такое положение не устраивало консервативную группировку финской буржуазии во главе с Юрьё-Коскиненем. Ей была неприемлема радикальная борьба вождя эстонских демократов К. Р. Якобсона против прибалтийско-немецкого дворянства и лютеранской церкви, его стремление найти в России единомышленников, надежда на дальнейшие правительственные реформы.

Консервативные деятели финской буржуазии поддерживали культурные стремления эстонского народа, но советовали руководителям эстонского национального движения договориться с либеральными кругами немецкого дворянства о некотором расширении прав эстонского народа, чтобы затем совместно защищать обособленность прибалтийского края и выступать против руссификаторских тенденций. Такие призывы свелись по сути дела к защите реакционного прибалтийского «особого порядка» и были для эстонской буржуазной демократии полностью неприемлемы.

В 1879—1882 г. в финской периодике разгорелась острая дискуссия по поводу эстонского национального движения, так как и эстонские буржуазные демократы нашли здесь сторонников (К. Г. Сван) и доброжелателей (А. Гранфельт).

Консервативные деятели финской буржуазии сделали в 1881—82 г. несколько попыток повлиять на события в Эстонии и поддержать своих эстонских единомышленников. Было оказано давление на К. Р. Якобсона с целью добиться его отказа от «прорусской» ориентации. Когда эта попытка не увенчалась успехом, в финской буржуазной печати участились враждебные в отношении Якобсона статьи. Финские почетные члены Эстонского Общества литераторов демонстративно отказались от своего членства, как только руководителем Общества был избран Якобсон. В 1882 г. на основе советов финских консерваторов эстонский журналист Харри Янзен начал издавать газету «Die Heimath», в которой пропагандировалась политика примирения эстонского крестьянства с немецким дворянством. Газета не нашла сколько-нибудь значительного количества читателей. Не удалась и задуманная финскими деятелями попытка основать специальное эстонско-финское общество.

Отношения руководителей эстонского и финского национальных движений в XIX в. выражали прогрессивную тенденцию сближения народов. Со стороны финнов неоднократно оказывалась помощь неокрепшим еще культурным стремлением эстонского народа.

Характер же отношений во многом определялся социально-политической позицией руководителей как эстонского, так и финского движения.

POLITISCHE BEZIEHUNGEN ZWISCHEN FINNEN UND ESTEN ZUR ZEIT DER ESTNISCHEN NATIONALEN BEWEGUNG (ENDE DER 70ER BIS ANFANG DER 80ER JAHRE DES VORIGEN JAHRHUNDERTS)

L. Loone

Zusammenfassung

Mit dieser Abhandlung beschließt der Autor seine Arbeit über die estnisch-finnischen politischen Beziehungen während der estnischen nationalen Bewegung. Hier werden die Ereignisse Ende der 70er und Anfang der 80er Jahre des vorigen Jahrhunderts behandelt.

Es wird gezeigt, wie die finnische Bourgeoisie sich zu den beiden Richtungen der estnischen nationalen Bewegung, zu der konservativ-klerikalen und der radikalen, bürgerlich-demokratischen verhielt. In Finnland gab es Freunde sowohl der einen wie auch der anderen Richtung.

Beim Besuch der estnischen Sängereisen in den Jahren 1879 und 1880 konnten die finnischen Gäste sich davon überzeugen, daß die führende Position in der estnischen Bewegung zu dieser Zeit in die Hände der radikalen bürgerlichen Demokratie übergegangen war. Solches war der konservativen finnischen Partei und ihrem Führer G. S. Yrjö-Koskinen nicht genehm. Der radikale Kampf der estnischen Demokraten gegen den deutschbaltischen Adel und die lutherische Geistlichkeit wurde ihrerseits nicht gutgeheißen. Da auch die estnischen bürgerlichen Demokraten und ihr radikaler Führer C. R. Jakobson in Finnland Freunde (C. G. Svan) und wohlwollendes Verständnis (A. Granfelt) fanden, so entstand in den finnischen Zeitungen in den Jahren 1879—1882 eine eifrige Diskussion über die estnische nationale Bewegung.

1881—82 machten die finnischen Konservativen einige Versuche, auf die Ereignisse in Estland einen Einfluß auszuüben. Sie versuchten C. R. Jakobson von seiner deutschfeindlichen und «prorussischen» Orientation abzubringen. Als dieses nicht gelang, wurden die feindlichen Artikel in der finnischen Presse häufiger. Die finnischen Ehrenmitglieder des Estnischen Vereins der Literaten legten demonstrativ ihre Mitgliedschaft nieder, sobald C. R. Jakobson zum Präsidenten des Vereins gewählt wurde. Unter dem Einfluß der konservativen finnischen Politiker fing der estnische, zum konservativen Lager gehörende Journalist Harry Janssen im Jahre 1882 an, eine deutschsprachige Zeitung («Die Heimath») herauszugeben, die in Estland das aus Finnland übernommene politische Programm propagieren sollte. Dementsprechend sollten sich die Esten mit den Deutschbalten

versöhnen, um zusammen mit ihnen die Sonderstellung des Baltikums gegen die zentralisierenden Tendenzen der Regierung zu verteidigen. Da ein solches Vorhaben objektiv eine Verteidigung der in den baltischen Provinzen Rußlands herrschenden halbfeudalen Ordnung und der privilegierten Stellung der Deutschen bedeutet hätte, fand das Unternehmen H. Jannsens keine Unterstützung der Bevölkerung. Auch ein im selben Jahre unternommener Versuch der finnischen Politiker, einen estnisch-finnischen Verein zu gründen, um dadurch aktiver die Geschehnisse in Estland beeinflussen zu können, mißglückte.